

մարդագեղեցում, որ արդէն հնձուած էր: Կատիւչային էլ կան-
չեցին խաղալու: Մի քանի փոփոխութիւններէից յետոյ Նեխլիւ-
զովն ու Կատիւչան իրար հետ ընկան: Նեխլիւզովի համար միշտ
հաճելի էր տեսնել Կատիւչային, բայց նրա մտքովն անգամ
չէր կարող անցնել, թէ իր և նրա մէջ կարող են լինել որ և է
առանձին յարաբերութիւններ:

—Օ՛, սրանց բռնել անկարելի է,—ասաց «այրուող» ու-
րախ նկարիչը, որ շատ արագ վազում էր իր կարճիկ ու ծուռ,
բայց ուժեղ գեղջկային ոտներով:

—Թէ սայթաքեն, չը գիտեմ:

—Դուք ու չը բռնէք:

—Մէկ, երկու, երեք:

Երեք անգամ ծափ տուեցին: Ծիծաղը հազիւ հազ պահե-
լով, Կատիւչան ձեռաց փոխեց տեղը Նեխլիւզովի հետ և, իր
կոշտ ու կոպիտ փոքրիկ ձեռքով սղմելով նրա մեծ ձեռքը, վազ
տուեց դէպի ձախ, խշխշացնելով իր օսլայած ներքնազգեստը:

Նեխլիւզովը լաւ վազող էր և, չուզենալով յաղթուել նը-
կարչից, սկսեց վազել ողբան ուժումը կար: Երբ նա յետ նայեց,
տեսաւ, որ նկարիչը ընկել է Կատիւչայի յետևից, բայց կա-
տիւչան, արագ-արագ փոխելով ջահէլ առաձգական ոտները,
տեղի չի տալիս նրան և հեռանում է դէպի ձախ: Առջևում
եղբանսիի թիփերի թումը կար, որի ախ կողմը ոչ ոք չէր վա-
զում. բայց Կատիւչան, յետ նայելով Նեխլիւզովի կողմը, գլխով
արեց նրան, որ գնայ հետը միանալու թումքի յետևին: Նա
հասկացաւ և վազեց թիփերի յետևը: Բայց այդտեղ նրան ան-
ծանօթ մի խանդակ կտր եղինջով ծածկուած. նա սայթաքեց
և ընկաւ. նրա ձեռքը դադուեց եղինջից ու թրջուեց կանաչը
ծածկող ցօղից,—որովհետեւ արդէն իրիկնադէմ էր,—բայց նա իս-
կոյն վեր թռաւ, ծիծաղելով ինքն իր վրայ, դրստուեց ու վազեց
դէպի արձակ ու խստակ տեղը:

Կատիւչան թռչում էր դէպի նա ժպիտից պայծառացած
դէմքով և թայ հաղարջի նման սև ու փայլուն աչքերով: Նրանք
հասան իրար ու բռնեցին միմեանց ձեռքից:

ուզում».—ի՛նչպիսի աղջիկ».—«ջահէլ».—«իսկ սիրո՞ւմ ես».—«սիրում եմ».
—«փափուկներ կ'առնե՛ս».—«կ'առնեմ».—«մնա՛ս բարև, բարեկամ, աշխա-
տիր չը բռնուես»,—և վերջին զուգը կազմողները սկսում են վազել զա-
նազան կողմեր, աշխատելով բռնել իրար ձեռք առաջի կանգնողի տեղից
այն կողմը, մինչդեռ այդ առաջի կանգնողը աշխատում է նրանցից մէկն
ու մէկին բռնել նախ քան նրանց կը լաջողի մօտենալ իրար: Եթէ բռ-
նում է, բռնածի հետ կանգնում է առաջին շարքում, իսկ մենակ մնացածը
«այրում է»: Եթէ չէ բռնում, ինքը նորից «այրում է»:

—Ով գիտի, ձեռքներդ դադուեց,—ասաց նա, ազատ ձեռքով շիտկելով մազերի խառնշուռած հիւսքը, ծանր շունչ քաշելով և ժպտալէն ներքեից վերև նայելով ուղիղ նրա երեսին:

—Ես իսկի չը գիտէի, թէ այստեղ խանդակ կայ,—ասաց նա, նոյնպէս ժպտալով և բաց չը թողնելով նրա ձեռքը:

Կատիւշան մօտեցաւ նրան և նա, ինքն էլ չը գիտէր, թէ ինչպէս պատահեց այդ, երեսը մօտեցրեց նրա երեսին. Կատիւշան յետ չը քաշուեց, Նեխլիւզովը աւելի մամուր սղմեց նրա ձեռքը և համբուրեց չըթոււնները:

—Վա՛, ա՛յդ ինչ էր,—ասաց Կատիւշան և արագ շարժումով դուրս կորզելով ձեռքը նրա ձեռքից՝ փախաւ նրա մօտից:

Հասնելով թփերին, նա պոկեց սպիտակ ու արդէն ծաղկաթափ եղբւանիի երկու ճիւղք, սկսեց նրանցով խփել իր բորբոքուած երեսին և, յետ-յետ նայելով Նեխլիւզովին ու արագ-արագ ճօճելով ձեռքերը իր առաջին, վերադարձաւ խաղալու տեղը:

Այդ ժամանակից սկսած Նեխլիւզովի ու Կատիւշայի յարաբերութիւնները փոխուեցին և նրանց մէջ հաստատուեց այն առանձնատեսակ յարաբերութիւնը, որ առհասարակ լինում է իրարով գրաւուող անմեղ երիտասարդի և նոյնպիսի անմեղ աղջկայ մէջ...

Հէնց որ Կատիւշան մտնում էր սենեակը կամ թէ նոյն իսկ հեռուից երևում էր նրա սպիտակ գոգնոցը, իսկոյն Նեխլիւզովի աչքում ամեն ինչ փոխւում էր,—կարծես արև էր ծագում ու լուսաւորում նրա շուրջը,—իսկոյն ամեն ինչ դառնում էր աւելի հետաքրքրական, աւելի ուրախ, աւելի կարևոր և կեանքը թւում էր աւելի բերկրալի: Նոյնն էր զգում և Կատիւշան: Բայց Նեխլիւզովի վրայ այդ ազդեցութիւնն էր գործում ոչ միայն նրա ներկայութիւնն ու մօտիկութիւնը, այլ հէնց միայն այն գիտակցութիւնը, թէ աշխարհիս երեսին կայ մի Կատիւշա, Կատիւշայի վրայ էլ այն, թէ կայ մի Նեխլիւզով: Դիցուք մի անախորժ նամակ էր ստանում Նեխլիւզովը մօրից, կամ թէ շարադրութիւնը լաւ չէր դուրս գալիս, կամ թէ պատանեկական անպատճառ տխրութիւն էր զգում, բաւական էր միայն յիշէր, որ Կատիւշան կայ և ինքը կարող է տեսնել նրան, և արդէն ամեն վիշտ փարատւում էր:

Կատիւշան շատ գործ ունէր անելու տանը, բայց նա կարողանում էր ամեն բան ժամանակին հասցնել և դեռ ազատ բոլէշներ էր գտնում կարգալու համար: Նեխլիւզովը տալիս էր նրան կարգալու Դօստօեվսկու և Տուրգենևի գրուածքները, որ

ինքն էլ հէնց նոր էր կարդացել: Կատիւչային ամենից աւելի դուր էր գալիս Տուրգենևի «Затѣшье»-ն: Նրանց մէջ խօսակցութիւն էր տեղի ունենում թուղցիկ կերպով, երբ պատահում էին իրար միջանցքում, պատշգամբում, բակում, երբեմն էլ մօրաքոյրների պառաւ աղախին Մատրեօնա Պաւլօվնայի սենեակում, ուր ապրում էր նաև Կատիւչան և ուր Նեխլիւզովը մի մի անգամ գնում էր կծովի թէյ խմելու: Եւ նրանց ամենից շատ դուր էին գալիս իրանց այն խօսակցութիւնները, որոնք տեղի էին ունենում Մատրեօնա Պաւլօվնայի ներկայութեամբ: Աւելի վատ էր լինում խօսակցութիւնը, երբ նրանք մենակ էին լինում: Այդ դէպքերում նրանց աչքերը իսկոյն և եթ սկսում էին արտայայտել ինչ որ բոլորովին ուրիշ, շատ աւելի կարևոր բան, քան այն, ինչ որ նրանք բերնով էին ասում, չրթունքները սկսում էին կծկուել, զարգանդ էր գալիս վրաները և նրանք շտապով բաժանում էին իրարից:

Այդ յարաբերութիւնները շարունակուեցին Նեխլիւզովի և Կատիւչայի մէջ ամբողջ այդ ամառուայ ընթացքում: Մօրաքոյրները նկատեցին այդ յարաբերութիւնները, վախեցան և նոյն իսկ այդ բանի մասին գրեցին արտասահման Նեխլիւզովի մօրը, իշխանուհի Ելենա Իվանօվնային: Մարիա Իվանօվնա մօրաքոյրը վախենում էր, որ Նեխլիւզովը կը կապուի Կատիւչայի հետ: Բայց նրա վախը դուր էր. — Նեխլիւզովը, առանց իր իմանալու, սիրում էր Կատիւչային այնպէս, ինչպէս առհասարակ սիրում են անմեղ մարդիկ, և հէնց այդ անմեղ սէրն էր, որ գլխաւորապէս պահպանում էր անկումից թէ նրան, թէ Կատիւչային: Նա ոչ միայն ցանկութիւն չէր զգում մարմնապէս ունենալ Կատիւչային, այլ ընդհակառակը նրան սարսափ էր ազդում այն միտքը, թէ ինքը կարող է այդպէս վերաբերուել նրան: Շատ աւելի հիմնաւոր էր բանաստեղծական Սօֆիա Իվանօվնայի երկիւղը, թէ Դմիտրին, իր աներկմիտ և վճռական բնաւորութեամբ, սիրահարուելով այդ աղջկայ վրայ, մի գուցէ ուղի ամուսնանալ հետը, ուշք չը դարձնելով նրա ծագումին ու դիրքին:

Եթէ Նեխլիւզովը այն ժամանակ պարզ գիտակցէր, որ ինքը սիրում է Կատիւչային, և մանաւանդ եթէ սկսէին նրան համոզել, թէ նա ամենին չի կարող կապել և չը պէտք է կապի իր բախտը այդ աղջկայ հետ, շատ հեշտութեամբ կարող էր պատահել, որ նա, իր չիտակ բնաւորութեամբ, կը վճռէր, որ ոչ մի պատճառ չը կայ չամուսնանալու մի աղջկայ հետ, ով որ էլ լինի այդ աղջիկը, եթէ միայն ինքը սիրում է նրան: Բայց մօրաքոյրները բան չասացին նրան իրանց զգացած

երկիւղի մասին, և նա գնաց նրանց մօտից, առանց գիտակցելու իր սէրը դէպի Կատիւչան:

Նա հաւատացած էր, թէ իր համակրութիւնը դէպի Կատիւչան մի առանձին արտայայտութիւն էր կեանքի ազգած բերկրութեան, որով այդ ժամանակ լի էր նրա ամբողջ էութիւնը և որ զգուժ էր նաև այդ քաղցր ու զուարթ աղջիկը: Սակայն գնալու օրը, երբ Կատիւչան, մօրաբոյրների հետ պատշգամբումը կանգնած, ճանապարհ էր գնում նրան իր սևորակ, արտասուալից և փոքր ինչ չիլ աչքերով, նա զգաց, որ ինքը այդտեղ թողնում է մի ինչ որ գեղեցիկ, թանկագին բան, որ այլ ևս չի կրկնուիլ երբէք: Եւ նրա սիրտը սաստիկ տխրեց:

— Մնաս բարև, Կատիւչա, չնորհակալութիւն ամեն բանի համար,— ասաց նա Սօֆիա Իվանովնայի գլխի վրայով, կառքը նստելիս:

— Մնաք բարև, Դմիտրի Իվանովիչ,— ասաց Կատիւչան իր դուրեկան, փաղաքչիչ ձայնով և, պահելով աչքերը լցրած արտասուքը, փախաւ սրահը, ուր կարող էր ազատ լաց լինել:

XIII

Դրանից յետոյ Նեխլիւդովը երեք տարի չէր տեսել Կատիւչային, և տեսնուեց նրա հետ միայն այն ժամանակ, երբ հէնց նոր օֆիցէրութիւն ստացած գնում էր զօրքի հետ միանալու և ճանապարհին մտաւ մօրաբոյրների մօտ, արդէն բոլորովին փոխուած և այնպիսի մարդ դարձած, որ ամենեկին նման չէր երեք տարի առաջ նրանց մօտ ամառը հիւր եկած ուսանող Նեխլիւդովին:

Այն ժամանակ նա ազնիւ և անձնուրաց պատանի էր, պատրաստ նուիրել անձը ամեն մի բարի գործի համար. այժմ նա փչացած, նրբացած և սամոլ էր, ընդունակ սիրելու միայն իր զուարճութիւնը: Այն ժամանակ Աստուծու աշխարհը թւում էր նրան մի գաղտնիք, որ նա բերկրանքով և յափշտակութեամբ աշխատում էր լուծել. այժմ ամեն ինչ այս կեանքում պարզ էր ու որոշ նրա համար և սահմանւում էր այն կենսական պայմաններով, որոնց մէջ գտնւում էր նա: Այն ժամանակ հարկաւոր և կարևոր էր թւում նրան հաշտուել ընտելեան և այն մարդկանց հետ, որոնք ապրել, մտածել ու զգացել էին մինչև նրա ժամանակը (փիլիսոփաների, բանաստեղծների հետ), այժմ հարկաւոր և կարևոր էին թւում մարդկային հաստատութիւնները և յարաբերութիւնները ընկերների հետ: Այն ժամանակ կինը

Նրա համար մի խորհրդաւոր և սքանչելի—հէնց այն խորհրդաւորութեամբը սքանչելի—էակ էր. այժմ կանանց գերը,—բոլոր կանանց, բացի իր ընտանիքը կազմող կանանցից և իր մտերիմների ամուսիններից, շատ որոշ էր,—կէնը արդէն զգացած զուարճութիւնը ստանալու միջոցների մէջ ամենալաւերից մէկն էր: Այն ժամանակ փող պէտք չէր և կարելի էր մօր տուածի մի երրորդ մասն անգամ չը վերցնել, կարելի էր հրաժարուել հօրից մնացած կալուածքից և ժառանգած հողաբաժինը տալ գիւղացիներին. իսկ այժմ նրան չէր բաւականանում այն 1500 ռուբլին, որ մայրը տալիս էր նրան ամեն ամիս, և արդէն մօր ու որդու մէջ անախորժ խօսակցութիւններ էին լինում փողի պատճառով: Այն ժամանակ նա իր հոգեկան էութիւնն էր համարում իր իսկական եսը, իսկ այժմ նա իր ինքնութիւնը տեսնում էր իր առողջ ու աշխոյժ անասնական եսի մէջ:

Եւ այդ ամբողջ սարսափելի փոփոխութիւնը կատարուեց նրա մէջ միմիայն այն պատճառով, որ նա դադարեց ինքն իրան հաւատալուց և ընդհակառակը՝ սկսեց հաւատալ ուրիշներին: Իսկ դադարեց նա ինքն իրան հաւատալուց և սկսեց հաւատալ ուրիշներին այն պատճառով, որ ինքն իրան հաւատալով ապրելը շատ դժուար էր. ինքն իրան հաւատալիս, ամեն մի հարց պէտք էր վճռել միշտ ոչ ի նպաստ իր անասնական եսի, որ հեշտ զուարճութիւններ է փնտռում, այլ գրեթէ միշտ նրա դէմ. իսկ ուրիշներին հաւատալով ապրելիս՝ ոչինչ չէր մնում վճռելու, որովհետեւ ամեն ինչ արդէն վճռուած էր և վճռուած՝ միշտ ընդդէմ հոգեկան եսի և ի նպաստ անասնական եսի: Բացի այդ, ինքն իրան հաւատալիս, նա միշտ ենթարկւում էր մարդկանց դատապարտութեան, իսկ ուրիշներին հաւատալիս, նա հաւանութիւն էր ստանում իրան շրջապատողներից:

Այդպէս օրինակ, երբ Նեխիլեզովը մտածում, կարդում ու խօսում էր Աստուծու, արդարութեան, հարստութեան ու աղքատութեան մասին,—բոլոր շրջապատողները անտեղի և մասամբ ծիծաղելի էին համարում այդ, և մայրն ու մօրաքույրը բարեսիրտ հեգնութեամբ *notre cher philosophe* *) էին անուանում նրան. իսկ երբ նա վէպեր էր կարդում, անվայել անեկզօտներ էր պատմում, կամ գնում էր ֆրանսիական թատրոնը ծիծաղաշարժ վօդրվիլներ տեսնելու և ուրախ-ուրախ պատմում էր նրանց բովանդակութիւնը,—ամենքը գովում ու քաջալերում էին նրան: Երբ նա հարկաւոր էր համարում չափաւորել իր պահանջները, հնացած վերարկու էր հագնում ու գինի չէր խմում,—ամենքը

*) Մեր սիրելի փիլիսոփան:

օտարոտիութիւն էին համարում այդ և մի տեսակ պարծենկոտութիւն ընտրողութեամբ. իսկ երբ նա ահագին փողեր էր ծախսում որսորդութեան համար կամ արտասովոր ճոխութեամբ առանձնասենեակը կահաւորելու վրայ,—ամենքը գովում էին նրա ճաշակը և թանկագին բաներ էին ընծայում նրան: Երբ նա ողջախոհ էր և ուզում էր այդպէս մնալ մինչև ամուսնանալը, ազգականները երկիւղ էին կրում նրա առողջութիւնից, և նոյն իսկ մայրը չը վշտացաւ, այլ աւելի շուտ՝ ուրախացաւ, երբ իմացաւ, որ նա կատարեալ տղամարդ է դարձել և ինչ-որ մի ֆրանսուհու խել է իր ընկերից: Իսկ կատիւէլայի հետ եղած դէպքի մասին,—այն բանի մասին, որ Նելսիւղովի մտքովը կարող էր անցնել ամուսնանալ այդ աղջկայ հետ, իշխանուհի մայրը չէր կարող մտածել առանց սարսափի:

Նոյնպէս և այն ժամանակ, երբ Նելսիւղովը, չափահաս դառնալով, հօրից ժառանգութիւն ստացած փոքրիկ կալուածքը տուեց գիւղացիներին, որովհետև անարդար բան էր համարում հողատիրութիւնը,—նրա այդ վարմունքը սարսափեցրեց նրա մօրն ու հարազատներին, և մշտական առիթ դարձաւ նրա բոլոր ազգականների համար նրան յանդիմանելու և ծաղրելու: Անդադար անդում էին նրան, թէ այդ հողը ստացող գիւղացիները ոչ միայն չեն հարստացել, այլ և աղքատացել են, որովհետև երեք գինեատուն են բացել իրանց գիւղում և այլ ևս չեն ուզում ամենքին աշխատել: Իսկ երբ Նելսիւղովը, գլարդիան մօնելով, իր ընկերների հետ այնքան ծախսեց ու թողթում տարուեց, որ ելինա իվանովլան ստիպուած եղաւ փող վերցնել մայր գումարից, նա (ելինա իվանովլան) գրեթէ ամենևին չը վշտացաւ, այն կարծիքին լինելով, որ այդ բնական բան է, և նոյն իսկ լաւ է, որ այդ ծաղիկը երիտասարդ հասակում ու լաւ հասարակութեան մէջ է պատուաստում իր որդուն:

Սկզբում Նելսիւղովը մաքառում էր, բայց մաքառումը չափազանց դժուար էր, որովհետև այն ամենը, ինչ որ նա, ինքն իրան հաւատալով լաւ էր համարում, ուրիշները վատ էին համարում, և, ընդհակառակը՝ այն ամենը, ինչ որ, ինքն իրան հաւատալով, նա վատ էր համարում, լաւ էին համարում բոլոր չըջապատողները: Եւ բանը վերջացաւ նրանով, որ Նելսիւղովը անձնատուր եղաւ, դադարեց ինքն իրան հաւատալուց ու սկսեց հաւատալ ուրիշներին: Եւ սկզբի ժամանակներում այդ սեփական հաւատի ուրացումը անախորժ էր, բայց այդ անախորժ զգացմունքը շատ կարճ տևեց, և Նելսիւղովը շատ շուտով դադարեց այդ անախորժութիւնը զգալուց և նոյն իսկ մեծ սփոփում զգաց, միաժամանակ սկսելով նաև ծխել ու գինի խմել:

Եւ Նեխիլեղօվը, իր կրքոտ բնաւորութեամբ, ամբողջովին անձնատուր եղաւ այդ նոր, իրան շրջապատող բոլոր մարդկանց կողմից հաւանութիւն գտնող, կենցաղավարութեան, ու բոլորովին խեղդեց իր մէջ այն ձայնը, որ ինչ-որ ուրիշ բան էր պահանջում: Այդ սկսուեց Պետերբուրգ տեղափոխուելուց յետոյ և աւարտման հասաւ զինուորական ծառայութիւն մտնելովը:

Իր կեանքի այդ շրջանում Նեխիլեղօվը զգում էր այն բոլոր բարոյական արգելքներից ազատուելու հրճուանքը, որ ինքը առաջ գնում էր իր վերաբերմամբ, և շարունակ գտնուում էր խելագարութեան հասած եւամոլութեան քրօնիկական վիճակի մէջ:

Հէնց այդպիսի վիճակի մէջ էր նա, երբ երեք տարի անցած այցելեց իր մօրաքոյրներին:

XIV

Նեխիլեղօվը այցելեց մօրաքոյրներին այն պատճառով, որ նրանց կալուածքը այն ճանապարհի վրայ էր, որով նա պէտք է գնար՝ որպէս զի հասնէր իրանից առաջ գնացած զօրագնդին, և այն պատճառով, որ նրանք շատ էին խնդրել նրան, որ այցելի իրանց, բայց գլխաւորապէս նրա համար, որ տեսնէր կատիւշային: Թերեւ հոգու խորքումը նա արդէն վատ դիտաւորութիւն ունէր կատիւշայի վերաբերմամբ, բայց նա չէր դիտակցում այդ դիտաւորութիւնը, որ թելադրում էր նրան նրա մէջ ապրող և այժմ սանձից արձակուած անասնական մարդը, այլ ուղղակի նրա սիրտն ուղղում էր նորից ապրել այն վայրերում, ուր այնքան լաւ էր զգում նա իրան մի փամանակ, և տեսնուել փոքր ինչ ծիծաղելի, բայց քաղցր ու բարեհոգի մօրաքոյրների հետ, որոնք միշտ, նրա համար աննկատելի կերպով, շրջապատում էին նրան սիրոյ և յափշտակութեան մթնոլորտով, և տեսնել սիրունիկ կատիւշային, որի մասին այնքան քաղցր յիշողութիւն էր պահել նա:

Մօրաքոյրների կալուածքը հասաւ նա մարտի վերջին, Աւագ Հինգշաբթի, սաստիկ փչացած ճանապարհներով, տարափի տակ ընկած, մինչև չապիկը թրջուած և սաստիկ մրսած, բայց առոյգ ու աշխոյժ, ինչպէս նա միշտ զգում էր իրան այդ փամանակ: «Տեսնես մօտներն է կատիւշան», մտածում էր նա, մըտնելով մօրաքոյրների հինաւուրց կալուածատիրական ծանօթ բակը, որ շրջապատուած էր աղիւսէ պատով և լի էր կտուրներից ներքև թափուած ձիւնով: Նա սպասում էր, թէ կատիւշան դուրս կը վազի նրա կողքի զանգակի ձայնին, բայց աղախինները պատշգամբը դուրս եկան, ջրի դոյլերը ձեռներին, եր-

կու ոտաբորիկ և փէշերը քշած գիւղացի կանայք, որոնք, ակ-
ներեալաբար, լուանում էին տան տախտակամածը: Գլխաւոր
պատշգամբունն էլ նա չը կար. այնտեղ դուրս եկաւ միայն լա-
քէյը, Տիխօնը, գոգնոցը հագին և երեի նոյնպէս զբաղուած տու-
նը մաքրելով: Հաշտը դուրս եկաւ Սօֆիա Իվանովնան, մետաքսէ
հագոււտով և չեպչիկը գլխին:

— Ի՞նչ լաւ արեցիր, որ եկար, — ասում էր Սօֆիա Իվա-
նովնան, համբուրելով նրան: — Մաշինկան մի քիչ տկար է. ե-
կեղեցում յողնել է: Այսօր հաղորդ առանք:

— Շնորհաւորում եմ հաղորդներդ, մօրաքոյր, — ասաց Նեխ-
իւղովը, համբուրելով Սօֆիա Իվանովնայի ձեռները, — ներեցէք,
թրջեցի ձեզ:

— Գնա քո սենեակը: Ամբողջ ջուր ես դարձել: Տես է, բե-
խեր ունես արդէն... Կատիւշա, Կատիւշա: Շնուտ, սուրճ տուր խմի:

— Այս ըոպէիս, — լսուեց միջանցքից ծանօթ քաղցր ձայնը:
Եւ Նեխիւղովի սիրտը ցնծութեամբ թռուճ էլաւ: «Այստեղ է»: Նրա համար կարծես արեւը դուրս նայեց թուխպերի տակից, և
նա ուրախ-ուրախ Տիխօնի հետ գնաց իր նախկին սենեակը՝ շո-
րերը փոխելու:

Սիրան ուզում էր հարցնել Տիխօնից Կատիւշայի մասին —
ի՞նչպէս է, ի՞նչպէս է ապրում, մարդու չէ գնում: Բայց Տիխօ-
նը այն աստիճան պատկառոտ էր և մի և նոյն ժամանակ խիստ,
այնքան հաստատ կերպով էր պնդում, որ ինքը ջուր ածի նրա
ձեռներին, որ Նեխիւղովը սիրտ չարեց հարց ու փորձ անել
նրան Կատիւշայի վերաբերմամբ և հարցրեց միայն նրա թոռ-
ների մասին, եղբօր պառաւ նժոյգի մասին, Պօլկան շան մասին:
Դրանք ամենքն էլ ողջ էին ու առողջ, բացի Պօլկանից, որ կա-
տաղել էր անցեալ տարի:

Թաց շորերը հանելուց յետոյ Նեխիւղովը հէնց նոր էր ըս-
կսել հագնուել, երբ արագ քայլերի ձայն լսուեց և մի ըոպէ ան-
ցած մէկը թխթխկացրեց դուռը: Նեխիւղովը ճանաչեց թէ ոտ-
նաձայնը, թէ դռան թխթխկոցը: Միայն Կատիւշան էր այդպէս
ման գալիս ու թխթխկացնում:

Նեխիւղովը քցեց ուսերին թաց վերարկուն ու մօտեցաւ
դռանը:

— Մտէք:

Նա էր, Կատիւշան: Էլի նոյնը, — դեռ աւելի քաղցրիկ, քան
առաջ: Էլի նոյնպէս ներքեից վերև էին նայում ժպտուն, միա-
միտ, փոքր ինչ չիլ սև աչքերը: Էլի առաջուան պէս՝ մաքուր
սպիտակ գոգնոց ունէր հագին: Նա բերել էր մօրաքոյրներին մի
կտոր անուշաբոյր սապոն, որ նոր էին հանել թղթի փաթեթից,

և երկու երեսորբիչ, մէկը մեծ, ռուսական երեսորբիչ, միւսը՝ փրչոտ։ Եւ չը բանեցրած սապոնը դրոշմած տառերով, և՛ այդ երեսորբիչները, և՛ ինքը Կատիւշան—բոլորն էլ միատեսակ մաքուր էին, թարմ, անձեռնամուխ և դուրեկան։ Կատիւշայի սիրունիկ և պինդ ու կարմիր շրթունքները, Նեխլիւդովին տեսնելիս, էլի առաջուան պէս կուշ եկան անզուսպ ուրախութիւնից։

—Փառլուստներդ բարի, Դմիտրիյ Իվանովիչ,—դժուարութեամբ արտասանեց նա, և դէմքը ամբողջ կարմրատակեց։

—Բարեւ, ինչպէս ես, լաւ ես, ինչպէս էք, լաւ էք,—չէր իմանում Նեխլիւդովը, թէ ինչպէս խօսէր հետը, «դու»-ով թէ «դուք»-ով, և ինքն էլ կարմրեց նրա պէս։

—Փառք Աստուծոյ։ Ահա մօրաքոյրը ուղարկեց ձեզ համար ձեր սիրած վարդապոյն սապոնը,—ասաց նա, սապոնը դնելով սեղանի վրայ, երեսորբիչներն էլ բազկաթոռի բազուկները վրայ։

—Սրանք իրանց սապոնն ունեն,—հիւրի ինքնուրոյնութեանը պաշտպան հանդիսացաւ Տիխօնը, հպարտութեամբ ցոյց տալով Նեխլիւդովի արծաթէ կափարիչներով մեծ ցեխերը, որ բաց էր արուած և որի մէջ լիքն էին բազմաթիւ սրուակներ, խոզանակներ, ֆիքսատուարներ, անուշահոտութիւններ և արդեղէնի ամեն տեսակ պարագաներ։

—Շնորհակալութիւն արեք մօրաքոյրը։ Ո՛րքան ուրախ եմ, որ եկայ,—ասաց Նեխլիւդովը, զգալով, որ հոգին նորից սկսում է պայծառանալ և գործով լցուել այնպէս, ինչպէս այդ լինում էր մի ժամանակ։

Կատիւշան ժպտաց միայն ի պատասխան այդ խօսքերին և դուրս դնաց։

Մօրաքոյրները, որոնք առանց այն էլ միշտ սիրում էին Նեխլիւդովին, այս անգամ սովորականից աւելի ուրախութեամբ հանդիպեցին նրան։ Դմիտրին գնում էր պատերազմի, ուր կարող էին վիրավորել, սպանել նրան։

Այդ չարժեք էր մօրաքոյրների գորովը։

Նեխլիւդովը իր ճանապարհորդութիւնը այնպէս էր կարգադրել, որ մօրաքոյրների մօտ պէտք է մի օր միայն մնար, բայց Կատիւշային տեսնելով, նա համաձայնեց նրանց մօտ հանդիպել Զատիկը, որ երկու օրից յետոյ էր լինելու, և հեռագրեց իր մտերիմ ընկեր Շէնբօկին, որի հետ առաջուց պայմանաւորուել էին իրար պատահել Օդեսսայում, որ նա էլ զայ մօրաքոյրների մօտ։

Կատիւշային տեսնելու առաջին օրից Նեխլիւդովը զգաց

դէպի նա նոյնը, ինչ որ զգում էր առաջ: Նոյնպէս, ինչպէս և այն ժամանակ, նա չէր կարողանում առանց յուզմունքի տեսնել կատիւշայի սպիտակ գոգնոցը, չէր կարողանում առանց հրեծուանքի լսել նրա քայլերը, ձայնը, ծիծաղը, չէր կարողանում առանց խանդաղատանքի նայել նրա՝ թաց հաղարձի նման սև աչքերի մէջ, մանաւանդ երբ նա ծպտում էր, և, որ զխաւորն է, չէր կարողանում առանց շփոթութեան տեսնել, թէ ինչպէս նա կարմրում է իրան հանդիպելիս: Նա զգում էր, որ ինքը սիրահարուած է, բայց ոչ այնպէս, ինչպէս առաջ, երբ այդ սէրը զաղտնիք էր նրա համար ու նա ինքն իրան անգամ չէր համարձակուում խոստովանել, որ ինքը սիրում է, և երբ նա համոզուած էր, թէ սիրել կարելի է կեանքում միայն մի անգամ: այժմ նա սիրահարուած էր, գիտակցելով իր սիրահարուածութիւնը և ուրախ լինելով այդ բանին և անորոշ կերպով իմանալով, թէ և թագցնելով ինքն իրանից, թէ ինչուփն է կայանում այդ սէրը և ինչ կարող է դուրս գալ նրանից:

Նեխիլիզօվի, ինչպէս առհասարակ ամենքի մէջ, երկու մարդ կար: Մէկը հոգեկան էակ, որ միմիայն այնպիսի բարիք է փնտռում իր համար, որ բարիք լինէր նաև ուրիշ մարդկանց համար, և միւսը՝ անասնական էակ, որ բարիք է փնտռում միմիայն իր համար և այդ բարիքի սիրուն պատրաստ է զոհել ամբողջ աշխարհի բարիքները: Իր կեանքի այդ շրջանում, երբ նա խելագարութիւն դարձած եսամոլութեան էր հասել Պետերբուրգի բարոյական միջնոլորտի և զինուորական կենցաղավարութեան շնորհիւ, Նեխիլիզօվի մէջ անասնական էակը իշխում էր միահեծան, կատարելապէս ճնշելով հոգեկան էակին: Բայց երբ նա տեսաւ կատիւշային և նորից զգաց այն, ինչ որ նա մի ժամանակ զգում էր դէպի կատիւշան, հոգեկան էակը բարձրացրեց գլուխը և սկսեց յայտարարել իր իրաւունքները: Եւ Նեխիլիզօվի մէջ, մինչև Զատիկը մնացած այդ երկու օրուայ ընթացքում, անընդհատ կատարւում էր մի ներքին կռիւ, որ սակայն նա ինքը չէր գիտակցում:

Իր հոգու խորքում նա գիտէր, որ ինքը պէտք է գնայ և որ հարկ չը կայ այժմ մնալ մօրաքոյրների մօտ, գիտէր, որ մնալուցը ոչ մի լաւ բան չէ կարող դուրս գալ, բայց այնքան քաղցր ու դուրեկան էր մնալը, որ նա այդ բանը չէր ասում ինքն իրան ու մնում էր:

Շաբաթ երեկոյեան, Գրիստոսի Յարութեան ճրագալոյցին, քահանան ու սարկաւագը եկան գիշերուան ժամն ասելու, ինչպէս իրանք պատմում էին, հազիւ հազ կարողանալով լճացած ջրերի միջով սահնակով անցնել այն երեք վերստ տա-

բաժութիւնը, որ բաժանում էր եկեղեցին մօրաքոյրների տնից:

Նեխիլւոյի մօրաքոյրների ու ծառաների հետ լսեց ժամերգութիւնը, անդադար նայելով Կատիւշային, որ կանգնած էր դռանը և խուսկ էր բերում, համբուրուելով *) շնորհաւորեց քահանայի ու մօրաքոյրների Զատիկը և արդէն ուզում էր գնալ քնելու, երբ լսեց, թէ ինչպէս միջանցքում Մարիա Իվանօվնայի պառաւ աղախին Մատրեօնա Պաւլօվնան ու Կատիւշան պատրաստում են եկեղեցի գնալ կոլիչներ ու պասկաներ օրհնել տալու համար: «Նա էլ կ'երթամ», մտածեց նա:

Մինչև եկեղեցի այդ ժամանակ ոչ անուաւոր կառքի համար կարգին ճանապարհ կար, ոչ սահնակի համար, ուստի Նեխիլւոյի, որ մօրաքոյրների մօտ այնպէս էր կարգադրութիւններ անում, ինչպէս իր տանը, հրամայեց թափել իր համար «եղօք» կոշուած նոյգը, և փոխանակ պառկելու քնելու, հազաւ փայլուն համազգեստն ու քիփ բէյտուզները, վրան քցեց զինուորական վերարկուն և հեծնելով՝ մտնւմ կորած, ծանրացած և անվերջ խրխնջացող պառաւ նոյգը, ճանապարհ ընկաւ միութեան, լճացած ջրերի և ձիւների միջով դէպի եկեղեցին:

XV

Այդ ժամերգութիւնը այնուհետև Նեխիլւոյի ամբողջ կեանքի ընթացքում մնաց նրա ամենապաշտօնաւոր և ամենազօրեղ յիշողութիւնների թւում:

Ժամը արդէն սկսուել էր երբ նա սև խաւարի մէջ, որ տեղ-տեղ միայն փարատւում էր սպիտակին տուող ձիւնից, շուրջ չփշփայնելով՝ մտաւ եկեղեցու բակը իր ձիով, որ ականջները խլտացնում էր, տեսնելով եկեղեցու շուրջը վառուած ճրագները:

Գիւղացիները ճանաչեցին Մարիա Իվանօվնայի քրոջ որդուն, առաջնորդեցին նրան չոր տեղ, ուր կարելի իր իջնել, ձին քաշեցին կապելու և իրան տարան եկեղեցի: Եկեղեցին լի էր տօնօրեայ բազմութեամբ:

Աջակողմում կանգնած էին տղամարդիկ, ծերերը՝ տնագործ կաֆտաններով ու տրեխներով և մաքուր սպիտակ ոտի փաթաթաններով, իսկ երիտասարդները՝ նոր մահուդէ կաֆտաններով, վառգոյն գօտիկներով և կօշիկներով: Զախակողմում՝ կնանիք կարմիր մետաքսէ գլխաշորերով, վառկարմիր թեքաւոր պլիսէ բաճկոններով, կապոյտ, կանաչ, կարմիր ու գոյնզգոյն չրջա-

*) Ռուսների մէջ ընդունուած սովորութիւն է համբուրուել Զատիկը շնորհաւորելու:

զգեստներով և պայտաւոր կիսակօշիկներով: Համեստ պառաւան-
րը, սպիտակ գլխաշորերով, մոխրագոյն կաֆտաններով, հնաձև
պանեօլաններով և բաշմակներով կամ նոր տրեխներով, կանգնած
էին նրանց յետինս. ջահէլների ու պառաւանքի արանքում կանգ-
նած էին զուգած երեխաները իւղոտ գլուխներով: Տղամարդիկ խաչ
էին հանում ու ծունկ չղքում, թափահարելով մագերը. կնանիք,
մանաւանդ պառաւանքը, որոնք խոունացած աչքերը յառել էին մի
մոմապատ պատկերի, իրար կպցրած մատները պինդ սղմում էին
իրանց գլխաշորով ծածկուած ճակատին, ուսերին ու փոքրին և,
ինչ-որ շնջալով, կանգնած կռնում էին կամ ծունկ էին չո-
քում: Երեխաները, մեծերին նմանուելով, եռանդով աղօթում
էին, երբ նայող էր լինում նրանց վրայ: Ոսկէ խաչկալը շողշո-
ղում էր մոմերից, որոնցով ամեն կողմից շրջապատուած էին
ոսկեպատ մեծ մոմերը: Ջահի վրայ շարուած էին մոմեր, դպիւր-
ների դասերից լսում էին ուրախ եղանակներ, որ երգում էին
կամաւոր երգիչներ, գոռացող բասերով և բարակ դիսկանտնե-
րով:

Նեխլիւղօվը առաջ անցաւ Մէջտեղում կանգնած էր ազ-
նուական դասը—մի կալուածատէր իր կնոջ ու նաւաստիի չոր
հագած տղայի հետ, ստանօլօյը, հեռագրապետը, մի վաճառա-
կան երկարաճիտք կօշիկներով, ստարշինան չբաղրամով և բնմի
աջակողմը, կալուածատիրուհու յետին, Մատրեօնա Պաւլօֆնան
գոյնզգոյնի տուող կարմրակապոյտ զգեստով ու երիզաւոր սպի-
տակ չալով և Կատիւշան իրանքը փոթէփոթ սպիտակ զգեստով,
կապոյտ գօտիով և սև մագերին կապած կարմիր ժապաւենով:

Ամեն ինչ տօնօրեայ էր, հանդիսաւոր, ուրախ և գեղեցիկ,—
և՛ քահանան ոսկէկար խաչերով զարդարած բացգոյն արծաթակար
շուրջառով, և՛ սարկաւազը, և՛ դպիւրները տօնօրեայ արծաթա-
կար ու ոսկէկար ժամաշապիկներով, և՛ զուգուած կամաւոր եր-
գիչները իւղոտ մագերով, և՛ տօնային երգերի ուրախ եղանակ-
ները, և՛ այն, որ քահանաները անդադար օրհնում էին ժողովըր-
դին երբեակ ծաղկազարդ մոմերով շարունակ կրկնելով՝ Քրիս-
տոս յարեաւ ի թեոքոց: Ամեն ինչ գեղեցիկ էր, բայց ամենից լաւը
Կատիւշան էր սպիտակ զգեստով և կապտագոյն գօտիով, սև մա-
գերի կարմիր հանգոյցով և ցնծութիւնից փայլող աչքերով:

Նեխլիւղօվը զգում էր, որ Կատիւշան տեսնում է իրան,
առանց յետ նայելու: Նա տեսաւ այդ, երբ Կատիւշայի կողքով
անցնում էր դէպի սեղանը: Նա իսկապէս բան չուներ ասելու
Կատիւշային, բայց հնարեց ու ասաց, անցնելով նրա մօտով.

—Մօրաքոյրն ասաց, որ թաթախուելու է յետուան պա-
տարագից վերջը:

Կատիււայի երիտասարդ արիւնը տուեց երեսը և կարմրացրեց նրա ամբողջ սիրունիկ դէմքը, ինչպէս լինում էր միշտ, երբ նա նայում էր Նեխիլեզօյին, և նրա սև աչքերը, ծիծաղելով և ուրախանալով ու միամտաբար ներքեից վերև նայելով, կանգ առան Նեխիլեզօյի վրայ:

— Գիտեմ, — ասաց նա ժպտալով:

Այդ ժամանակ տիրացուն պղնձէ սրճամանի նման զանձանակը ձեռքին, բազմութեան մէջով ճանապարհ բանալով իր համար, անցաւ Կատիււայի կողքով, և առանց նայելու նրա վրայ, դիպաւ նրան ժամաչապղի փէշով: Տիրացուն, ակներևաբար, յարգանք ցոյց տալով Նեխիլեզօյին, պտոյտ տուեց նրա մօտով և այդ պատճառով փէշովը կպաւ Կատիււային: Իսկ Նեխիլեզօյը զարմանում էր, թէ ինչպէս այդ տիրացուն չէ հասկանում, թէ ամեն ինչ, որ գոյութիւն ունի այդտեղ և առհասարակ արար աշխարհում, գոյութիւն ունի միմիայն Կատիււայի համար, և որ կարելի է անուշադիր լինել դէպի ամեն բան աշխարհումս, բայց ոչ դէպի Կատիււան, որովհետև նա է ամեն բանի կենտրոնը: Նրա համար էր փայլում խաչկալի ոսկին, նրա համար էին վառւում այդ մոմերը ջահում ու աշտանակներում, նրա համար էին այդպէս բերկրանքով երգում «Չատիկ Տեառն է, ցնծացէք, ժողովուրդը»: Եւ ինչ որ լաւ բան կար աշխարհումս, բոլորը նրա համար էր: Եւ թւում էր Նեխիլեզօյին, թէ Կատիււան էլ հասկանում է, որ այդ ամենը իր համար է: Այդպէս էր թւում Նեխիլեզօյին, երբ նա նայում էր նրա փոթփոթ սպիտակ զգեստում երևող գեղակազմ հասակին և նրա ինքնամիտի ուրախ դէմքին, որի արտայայտութիւնից նա տեսնում էր, որ իսկ և իսկ նոյն բանը, որ երգում է իր հոգու մէջ, երգում է նաև նրա հոգու մէջ:

Վաղորդեան և յետուան պատարագներին ժամանակամիջոցում Նեխիլեզօյը դուրս եկաւ եկեղեցուց: Ժամաւոր ժողովուրդը ճանապարհ էր բանում նրա առաջ և գլուխ էր տալիս: Ո՛րը ճանաչում էր նրան, որն էլ հարցնում՝ «ումնոցից է»: Գաւթում նա կանգ առաւ: Աղքատները չըջապատեցին նրան, նա բաժանեց նրանց՝ քսակումը ունեցած մանրափողը և աստիճաններովը իջաւ ներքև:

Այնքան լուսացել էր արդէն, որ կարելի էր ամեն բան տեսնել, բայց արեւ դեռ չէր դուրս եկել: Ժողովուրդը նստատեղ էր եկեղեցու շուրջը գտնուող գերեզմանների վրայ: Կատիււան մնացել էր եկեղեցում, և Նեխիլեզօյը կանգ առաւ նրան սպասելու համար:

Ժամաւորները իրար յետեից դուրս էին գալիս եկեղեցուց և,

կօչիկները մեխերով զրնգացնելով սալաքարերը, իջնում էին աստիճաններովը և ցրւում բաւում ու գերեզմանատանը:

Մարիա Իվանովնայի կօնդիտէրը,—մի գառամեալ ծերունի երերուն զլխով,—կանգնեցրեց Նեխլիւզովին ու համբուրուեց հետը, և ծերունու կիներ,—մի պառաւ, մետաքսէ զլխաշորի տակից երևող կծկուած կլտիկով,—թաշկինակից հանեց մի դեղին, զաֆրանագոյն ձու ու տուեց նրան: Միաժամանակ մօտեցաւ նրան մի մկանոտ գեղջուկ, նոր բաճկոնով ու կանաչ գօտիկով:

—Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց, ասաց նա, ծիծաղուն աչքերով, և, ձգուելով դէպի Նեխլիւզովը ու խուտուտ ածելով նրա երեսը իր գանգուր միբուքով, երեք անգամ համբուրեց նրա չրթունքների սւղիղ մէջտեղը իր պինդ ու թարմ չրթունքներով:

Այն ժամանակ, երբ Նեխլիւզովը համբուրւում էր այդ գիւղացու հետ, ներս ծծելով գեղջկային առանձնայատուկ ախորժիկի հոտը, և վերցնում էր նրա տուած թունդ դարչնագոյն ձուն, եկեղեցու դռան մէջ երևացին Մատրեօնա Պաւլօվնայի գոյնզգոյնի տուող զգեստը և Կատիւշայի սիրունիկ սևահեր գլուխը կարմիր ժապաւէնով:

Կատիւշան իսկոյն տեսաւ Նեխլիւզովին իր առջևից գնացողների գլուխների վրայից, և Նեխլիւզովը տեսաւ, թէ ինչպէս պայծառացաւ նրա դէմքը:

Նա ու Մատրեօնա Պաւլօվնան դուրս եկան գաւիթը ու, կանգ առնելով, սկսեցին ողորմութիւն տալ աղքատներին: Կատիւշային մօտեցաւ մի աղքատ, որի քթի տեղում լաւացած խոցի կարմիր հետք էր երևում միայն: Կատիւշան ինչ-որ բան հանեց թաշկինակի մէջից, տուեց նրան ու յետոյ մօտեցաւ և առանց ամենաչնչին զգուանքի, այլ, ընդհակառակը, նոյնպէս ուրախ ու փայլուն աչքերով, երեք անգամ համբուրուեց նրա հետ: Եւ այն ժամանակ, երբ նա համբուրւում էր աղքատի հետ, նրա աչքերը հանդիպեցին Նեխլիւզովի հայեացքին: Կարծէք նա հարցնում էր Նեխլիւզովից—լաւ է անում ինքը, ամենպէս է անում, ինչպէս պէտք է:

«Այդպէս է, այդպէս, սիրելիս, ամեն բան լաւ է, ամեն բան հիանալի է, սիրում եմ քեզ»:

Նրանք իջան գաւթից և Նեխլիւզովը մօտեցաւ նրանց: Նա չէր ուզում համբուրուել Կատիւշայի հետ, այլ միայն ուզում էր մօտ լինել նրան:

—Քրիստոս յարեաւ ի մեռելոց,—կոացնելով գլուխը ու ժպտալով ասաց Մատրեօնա Պաւլօվնան ձայնի ախպիսի եղանակով, որ ասում էր, թէ այժմ ամենքը հաւասար են, և ձգուեց

դէպի նա ու շրթունքները մօտեցրեց նրան, նախապէս սրբելով բերանը մինաձև կոլոված թաշկինակով:

—Օրհնեալ է յարութիւնն Քրիստոսի,—պատասխանեց Նեխիլիւզովը, համբուրուելով:

Նա յետ նայեց Կատիւշային: Կատիւշան կարմրեց ու իսկոյն մօտեցաւ նրան:

—Քրիստոս յարեալ է մեռելոց, Դմիտրիյ Իվանովիչ:

—Օրհնեալ է յարութիւնն Քրիստոսի,—ասաց Նեխիլիւզովը: Նրանք համբուրուեցին երկու անգամ և կարծէք մտածեցին, թէ պէտք է արդեօք էլի համբուրուել, և կարծէք վճռելով, որ պէտք է, երրորդ անգամ համբուրուեցին ու երկուսն էլ ժպտացին:

—Ձէք գնալ քահանայի մօտ,—հարցրեց Նեխիլիւզովը:

—Ո՛հ, Դմիտրիյ Իվանովիչ, մենք կը նստենք այստեղ,—ասաց Կատիւշան, ամբողջ կրծքով, կարծէք զուարթ աշխատանքից յետոյ, ծանր շունչ քաշելով և նայելով ուղիղ նրա աչքերին իր հլու, կուսական, սիրող ու փոքր ինչ չիլ աչքերով:

Տղամարդու և կնոջ մէջ եղած սէրը միշտ ունենում է մի բոպէ, երբ նա, հասնում է իր գաղաթնակէտին, երբ նրա մէջ չը կայ ոչինչ գիտակցական ու դատողական և չը կայ նաև ոչինչ զգայական: Այդպիսի բոպէ էր Նեխիլիւզովի համար Յարութեան այդ գիշերը: Երբ նա այժմ միտքն էր բերում Կատիւշային, այն բոլոր դրութիւններից, որոնց մէջ նա տեսել էր Կատիւշային, այդ բոպէն սքօղում էր բոլոր միւս բոպէները: Սև, կոկ ու փայլուն փոքրիկ գլուխ, փոթփոթաւոր սպիտակ զգեստ, որ քիփ պատում է նրա գեղակազմ կուսական իրանը ու ոչ բարձր կուրծքը, և՛ այդ կարմրութիւնը, և՛ այդ մեղմ, պսպղան սև աչքերը, և՛ այդ ամբողջ էութեան մէջ երկու գլխաւոր գծեր՝ սիրոյ կուսութեան մաքրութիւնը, սիրոյ՝ ոչ միայն դէպի ինքը, Նեխիլիւզովը,—նա լաւ գիտէր այդ,—այլ դէպի ամեն մարդ և ամեն բան աշխարհում. ոչ միայն դէպի այն ամենը, ինչ որ լաւ է, այլ և դէպի այն աղքատը, որի հետ նա համբուրուեց:

Նեխիլիւզովը գիտէր, որ Կատիւշայի մէջ կար այդ սէրը, որովհետև ինքն էլ այդ գիշեր և այդ առաւօտ գիտակցում էր իր մէջ նոյն սէրը, և գիտակցում էր, որ այդ սիրոյ մէջ ինքը ի մի է ձուլւում Կատիւշայի հետ:

Ա՛խ, երանի այդ բոլորը դադար առնէր այդ գիշերուայ ըզգացմունքի վրայ: «Այո՛, այդ զարհուրելի բանը կատարուեց ամբողջապէս այդ Յարութեան գիշերից յետոյ», մտածում էր նա այժմ, նստած պատուհանի մօտ երդուեալ դատաւորների սենեակում:

XVI

Նկեղեցուց վերադառնալով, Նեխիլեզովը թաթախուեց մօրաբոյրներին հետ ու կազդուրուելու համար, զօրագնդում ձեռք բերած սովորութեան համեմատ, օղի ու գինի խմեց և զնաց իր սենեակին ու իսկոյն առանց հանուելու քնեց: Նրան զարթեցրեց դռան թխթխկոցը: Թխթխկոցիցն իմանալով, որ Կատիւչան է այդ, նա տեղիցը բարձրացաւ, աչքերը տրորելով ու ճմկոտալով: — Դո՛ւ ես, Կատիւչա: Մտիր, — ասաց նա վեր կենալով: Կատիւչան բացեց դուռը ու նրա արանքով ասաց. — Կանչում են ձաշի:

Նա նոյն սպիտակ զգեստովն էր, բայց մազերը կապած չէին ժապաւէնով: Նայելով Նեխիլեզովի աչքերի մէջ, նա պայծառացաւ, կարծես թէ մի ինչ-որ արտասովոր ուրախ բան էր իր հաղորդածը:

— Այս րոպէիս գալիս եմ, — պատասխանեց Նեխիլեզովը, վերցնելով սանրը մազերը սանրելու համար:

Կատիւչան մի րոպէ աւելորդ կանգնած մնաց: Նեխիլեզովը նկատեց այդ և, դէն չպրտելով սանրը, զնաց նրա կողմը: Բայց նա իսկոյն և եթ շուռ եկաւ ու իր սովորական արագ և թեթեալ քայլերով հեռացաւ միջանցքի փողոցի վրայով:

«Ինձ պէս էլ յիմար մօրդ կը լինի», — ասաց Նեխիլեզովը ինքն իրան. — «Ինչո՞ւ չը պահեցի նրան»:

Եւ վազէվազ հասաւ նրա յետևից միջանցքում:

Ի՞նչ էր ուզում նա նրանից, այդ ինքն էլ չը գիտէր: Բայց նրան թւում էր, որ երբ նա մտաւ իր սենեակը, ինքը պէտք է անէր մի բան, որ այդպիսի դէպքերում ամենքն անում են, իսկ ինքը չարեց:

— Կաց, Կատիւչա, — ասաց նա:

Կատիւչան յետ նայեց:

— Ի՞նչ էք ուզում, — ասաց նա, ոտը կախ քցելով:

— Ոչինչ, միայն...

Եւ ճիգ դործ դնելով իր վրայ ու մտաբերելով, թէ ինչ պէս են մարդիկ առհասարակ վարւում այդպիսի դրութեան մէջ, նա ձեռքը քցեց Կատիւչայի մէջքովը:

Աղջիկը կանգ առաւ ու նայեց նրա աչքերի մէջ:

— Ձէ՛, Դմիտրիյ Իվանովիչ, չէ՛, — ասաց նա, կարմրելով ու լացակրկնելով, և իր բիրտ ու ուժեղ ձեռքով հեռացրեց մէջքովը փափաթուած ձեռքը:

Նեխիլեզովը բաց թողեց նրան և մի րոպէ ոչ միայն վատ

զգաց իրան ու ամաչեց, այլ և ուղղակի զգուելի թուաց ինքն իրան։ Նա իսկապէս պէտք է այդ ժամանակ հաւատար ինքն իրան, իր այդ ներքին ձայնին. բայց նա չը հասկացաւ, որ իրան վատ զգալն ու ամաչելը իր հոգու ամենալաւ զգացմունքներն էին, որոնք պահանջ էին զգում արտայայտուել, այլ, ընդհակառակը, նրան թուաց, թէ իր այդ զգացմունքների պատճառը յիմարութիւնն է և թէ պէտք է վարուել այնպէս, ինչպէս վարւում են բոլորը։

Նա նորից հասաւ Կատիւշայի յետեւից, նորից գրկեց նրան ու այս անգամ համբուրեց նրա վիզը։ Այդ համբոյրը արդէն ամենեւին նման չէր առաջուան այն երկու համբոյրներին,— առաջին անգիտակցական համբոյրին՝ եղբւնանի թփի յետեւում, և երկրորդ համբոյրին՝ այդ նոյն օրը առաւօտեան եկեղեցում։ Այս համբոյրը սարսափելի էր, և Կատիւշան զգաց այդ բանը։

— Այս ինչ արեցիք,— բացականչեց նա այնպիսի ձայնով, կարծէք թէ Նեխլիւզովը փշրեց ինչ-որ անհուն թանկագին բան,— և արագ-արագ վազելով փախաւ։

Նեխլիւզովը գնաց սեղանատուն։ Զուգուած մօրաբոյրները և բժիշկն ու հարեանուհին կանգնած էին նախաճաշի սեղանի մօտ։ Ամեն ինչ վերին աստիճանի սովորական էր, բայց Նեխլիւզովի հոգու մէջ փոթորիկ էր տիրում։ Նա ոչինչ չէր հասկանում. երբ հետը խօսում էին, անտեղի պատասխաններ էր տալիս և մտածում էր միմիայն Կատիւշայի մասին, մտաբերելով այն զգացողութիւնը, որ ինքը ունեցաւ վերջին անգամ միջնանցքում նրան համբուրելիս։ Նա չէր կարողանում մտածել ոչ մի ուրիշ բանի մասին։ Երբ Կատիւշան մտնում էր սեղանատուն, նա, առանց նայելու նրան, իր ամբողջ էութեամբ զգում էր նրա ներկայութիւնը և ստիպուած էր ճիգ գործ գնել իր վրայ, որպէս զի չը նայէր նրան։

Ճաշից յետոյ Նեխլիւզովը իսկոյն գնաց իր սենեակը և ստտորիկ յուզուած դրութեան մէջ երկար գնում գալիս էր սենեակում, ականջ դնելով տան մէջ լսուող ձայներին և սպասելով Կատիւշայի քայլերին։ Այն անամենական էակը, որ սուրւում էր նրա մէջ, ոչ միայն բարձրացրել էր այժմ գլուխը, այլ և ոտնակոխ էր արել այն հոգեկան «եռ»-ը, որ նրա էութիւնն էր կազմում ոչ միայն այն ժամանակ, երբ նա առաջին անգամն էր եկել այդտեղ, այլ և նոյն իսկ հէնց այս առաւօտ և կեղեցում։ Այդ անառնական էակը այժմ միահեծան իշխում էր նրա ներքին աշխարհում։ Չը նայելով, որ Նեխլիւզովը շարունակ աչքը Կատիւշայի յետեւիցն էր պահում, սակայն այդ օրը

չը կարողացաւ ոչ մի անգամ յաջողեցնել պատահել նրան մէն-
մանակ: Երեւի, աղջիկը խուսափում էր նրանից: Բայց իրիկնա-
դէմին այնպէս պատահեց, որ Կատիւչան պէտք է գնար նրա
սենեակի կողքի սենեակը: Բժիշկը մնացել էր գիշերելու, և նա
պէտք է տեղեր քցէր այդ հիւրի համար: Լսելով նրա ոտնա-
ձայնը, Նեխլիւզովը, յուշիկ քայլերով և շունչը բռնած, կարծես
յանցանք գործելու պատրաստուելով, մտաւ նրա յետեից սե-
նեակը:

Մաքուր բարձի երեսի մէջ խրած երկու ձեռքովը բարձի
անկիւնները բռնած, Կատիւչան յետ նայեց նրան ու ժպտաց,
բայց ոչ առաջուան պէս ուրախ ու զուարթ, այլ վախուորած,
աղիոզորմ ժպիտով: Այդ ժպիտը կարծես ասաց նրան, թէ նրա
արածը վատ բան է: Մի բողբէ նա կանգ առաւ: Այդտեղ դեռ
հնարաւորութիւն կար մաքառելու: Թէև թոյլ, բայց դեռ լըս-
ւում էր դէպի այդ աղջիկը զգացած իսկական սիրոյ ձայնը, որ
չչնջում էր Նեխլիւզովին այդ աղջկայ մասին, նրա զգացմունք-
ների մասին, նրա կեանքի մասին: Մի ուրիշ ձայն էլ ասում էր
Նեխլիւզովին.—տես, ձեռքիցդ բաց կը թողնես քո զուարճու-
թիւնը, քո բախտաւորութիւնը: Եւ այդ երկրորդ ձայնը խեղ-
դեց առաջինը: Նեխլիւզովը վճռական կերպով մօտեցաւ Կատիւ-
չային: Եւ նրան տիրեց սարսափելի, անզուսպ անասնական
զգացմունքը:

Առանց աղջկան գրկիցը բաց թողնելու, Նեխլիւզովը նըս-
տացրեց նրան անկողնի վրայ և, զգալով, որ դեռ մի բան էլ
պէտք է անել, ինքն էլ նստեց նրա կողքին:

—Դմիտրիյ Իվանովիչ, հոգիս, բաց թողէք, խնդրեմ,—ա-
սում էր նա աղիոզորմ ձայնով:—Մատրեօնա Պաւլովնան գալիս
է,—բացականչեց նա, դուրս պրծնելով նրա ձեռքից:

Յիրաւի մէկը մօտենում էր դռանը:

—Որ այդպէս է, գիշերը կը գամ մօտդ,—ասաց Նեխլիւ-
զովը:—Դու մենակ ես, չէ:

—Ի՞նչ էք ասում: Չէ, չէ, չը դաք. չի ուղի,—ասում էր
Կատիւչան, բայց միայն բերանով, իսկ նրա յուզուած, այլալուծ
ամբողջ էութիւնը ուրիշ բան էր ասում:

Դռանը մօտեցողը, ճիշտ որ, Մատրեօնա Պաւլովնան էր:
Նա մտաւ ներս, մի վերմակ քցած կոսանք, և, յանդիմանօրէն
նայելով Նեխլիւզովի վրայ, բարկացած նկատողութիւն արեց
Կատիւչային, որ ուրիշ վերմակ էր վերցրել:

Նեխլիւզովը անխօս դուրս եկաւ: Նա նոյն իսկ ամօթ չէր
զգում: Նա տեսաւ Մատրեօնա Պաւլովնայի դէմքի արտայայ-

տութիւնից, որ նա դատապարտում է իրան, և գիտէր, որ նա իրաւունք ունի դատապարտել իրան, գիտէր, որ իր արածը վատ բան է, բայց զէպի Կատիւչան տաճած առաջուան լաւ սիրոյ զգացմունքից ազատուած անասնական կիրքը տիրել էր նրան և իշխում էր միայնակ ու չէր ուզում ձանաչել ոչ մի բան, բացի իրանից: Նա գիտէր այժմ, թէ ինչ պէտք է անել կիրքը յագեցնելու համար, և հնարք էր փնտռում այդ անելու համար:

Ամբողջ երեկոն նա քշուածի նման էր. մէկ մտնում էր մօրաքոյրներին սենեակը, մէկ էլ դուրս էր գալիս դնում իր սենեակին ու պատշգամբը, և միայն այն էր մտածում, թէ ինչպէս անէ, որ Կատիւչային մէն-մենակ տեսնի. բայց համ Կատիւչան էր խուսափում նրանից, համ էլ Մատրեոնա Պաւլօվնան աչքը միշտ Կատիւչայի վրայ էր պահում:

XVII

Այգպէս անցաւ ամբողջ երեկոն և վրայ հասաւ գիշերը: Բժիշկը գնաց քնելու: Մօրաքոյրները պատրաստուում էին պառկելու: Նեխիլիւզօվը գիտէր, որ Մատրեոնա Պաւլօվնան այժմ մօրաքոյրներին ննջարանումն է, և Կատիւչան մենակ է աղախիներին սենեակում: Նա նորից դուրս եկաւ պատշգամբը: Դրսեր մութն էր, խոնաւ ու տաք, և օդի մէջ կանգնած էր այն սպիտակ մշուշը, որ դարձնում հալցնում է վերջին ձիւնը կամ տարածւում է վերջին ձիւնի հալքից: Գետի կողմից, որ հոսում էր հարիւր քայլաչափ հեռու տան առջևի զառիվայրի տակով, լըսւում էին տարօրինակ ձայներ, — սառուցը ձաքում էր:

Նեխիլիւզօվը իջաւ պատշգամբից և, անցնելով սառուց կտրած ձեան վրայ լճացած ջրերի միջով, մօտեցաւ աղախիներին սենեակի պատուհանին: Սիրտը այնպէս էր տփափում կրծքումը, որ նա լսում էր ձայնը. շունչը մէկ ընկում էր, մէկ էլ դուրս պրծնում ծանր հոգոցով: Սենեակում փռքրիկ լամպ էր վառւում: Կատիւչան, մտածմունքի մէջ ընկած, մենակ նստած էր սեղանի մօտ ու նայում էր իր առջևը: Նեխիլիւզօվը երկար, առանց իրար գալու, նայում էր նրան, կամենալով իմանալ, թէ ինչ է անելու նա, ենթադրելով, թէ ոչ ոք չի տեսնում իրան: Մէկ երկու րոպէ նա մտաց անշարժ նստած, չեւոյ բարձրացրեց աչքերը, ժպտաց, գլուխը, կարծես ինքն իր վրայ, յանգիմանօրէն թափ տուեց և, փոխելով գիրքը, թափով ձեռքերը զրեց սեղանի վրայ ու աչքերը սենեց զէպի առաջ:

Նեխիլիւզօվը կանգնած նայում էր նրան և ակամայ լսում

միասին և՛ իր սրտի տրփտրփոցը, և՛ գետից եկող տարօրինակ ձայները: Այնտեղ գետի երեսին, մշուշի մէջ ինչ-որ անընդհատ ու զանգաղ աշխատանք էր կատարւում և ինչ-որ մերթ խոզ-խոզում էր, մերթ ձոնչում, մերթ փշրւում, կամ թէ ապակու նման զրնգում էին բարակ սառցակտորները:

Նա կանգնած նայում էր Կատիւշայի մտահոգ, ներքին մաքառումից տանջուող դէմքին, և նրա խեղճը գալիս էր Կատիւշայի վրայ՝ բայց, զարմանալի բան, այդ խղճահարուստիւնը միմիայն սաստկացնում էր նրա վերաբերմամբ զգացած տենչը:

Նա թխթխկացրեց պատուհանը: Կատիւշան, կարծես էլեք-տրական հարուածից, ցնցուեց ամբողջ մարմնով և սարսափ երեաց նրա երեսին: Յետոյ նա վեր թռաւ տեղից, մօտեցաւ պատուհանին և երեսը մօտեցրեց ապակուն: Սարսափի արտայայտութիւնը չանցաւ նրա դէմքից և այն ժամանակ, երբ նա, երկու ձեռքը ձիւռ աչքակալների նման աչքերին դնելով, ճանաչեց Նեխիլւոզովին: Նրա դէմքը չափից վեր լուրջ էր, — Նեխիլւոզովը երբէք չէր տեսել նրան այդպէս: Կատիւշան ժպտաց միայն այն ժամանակ, երբ Նեխիլւոզովը ժպտաց, — ժպտաց միմիայն կարծես հպատակուելով նրան, բայց իր հոգու մէջ ժպտալը կար, այլ կար միայն սարսափ: Նեխիլւոզովը ձեռքով նշան արեց նրան, որ դուրս գայ իր մօտ: Բայց նա գլուխը թափ տուեց՝ թէ չէ, դուրս չի գալ, և մնաց կանգնած պատուհանի մօտ: Նեխիլւոզովը մէկ էլ երեսը մօտեցրեց ապակուն, ուզելով գոռալ, որ նա դուրս գայ, բայց այդ ժամանակ նա շուռ եկաւ դէպի դուռը, — անշուշտ կանչող եղաւ նրան: Նեխիլւոզովը հեռացաւ պատուհանից: Մշուշը այնքան թանձր էր, որ, տանից հինգ քայլ հեռացած, Նեխիլւոզովը այլ ևս չէր տեսնում պատուհանը, այլ նշմարում էր միայն սևին տուող մի զանգուած, որի միջից լոյս էր արձակում լամպի կարմրագոյն ցոլքը, որ անագին էր թւում: Գետի երեսին շարունակւում էր սառուցի նոյն տարօրինակ խոզ-խոզոցը, խշխշոցը, ձոնչիւնը և զրնգոցը: Մի մօտակայ բակից մըշուշի մէջ կանչեց մի աքաղաղ, մօտեկբում ձայն տուեցին ուրիշները և հեռուից, գիւղի միջից, լուեցին միմեանց ընդհատող և ի մի ձուլուող աքլորականչեր: Շուրջը ամեն ինչ, բացի գետից, բոլորովին խաղաղ էր: Աքաղաղների երկրորդ կանչն էր այդ:

Տան միւս կողմում մէկ-երկու անգամ յետ ու առաջ դնալ գալուց և մի քանի անգամ ոտը ջուրն ընկնելուց յետոյ, Նեխիլւոզովը նորից մօտեցաւ աղախինների սենեակի պատուհանին: Լամպը դեռ վառւում էր, և Կատիւշան, էլի մնալ նստած սև-

դանի մօտ, կարծես վարանման մէջ էր: Հէնց որ Նեխիլեզօվը մօտեցաւ պատուհանին, Կատիւշան աչքը քցեց այն կողմը: Նեխիլեզօվը թխթխկացրեց: Կատիւշան, առանց նայելու, թէ ով է թխթխկացնողը, իսկոյն դուրս վազեց սենեակից, և Նեխիլեզօվը լսեց, թէ ինչպէս պոկ գալով բացուեց ու յետոյ ճոռաց ելքի դուռը: Նա արգէն սպասում էր Կատիւշային սրահի մօտ և իսկոյն առանց խօսելու գրկեց նրան: Կատիւշան սղմուեց նրան, բարձրացրեց գլուխը և շրթունքներով հանդիպեց նրա համբոյրը: Նրանք կանգնած էին սրահի անկիւնի յետևում հալուած ու չորացած տեղում, և Նեխիլեզօվը ամբողջապէս տողորուած էր տանջող, յագուրդ չը ստացած ցանկութեամբ: Յանկարծ նորից նոյն կերպով ճփիաց ու նոյն ձայնով ճոռաց ելքի դուռը, և լսուեց Մատրեօնա Պաւլօվնայի բարկացած ձայնը.

— Կատիւշա:

Աղջիկը դուրս պրծաւ Նեխիլեզօվի գրկից ու վերադարձաւ իրանց սենեակը: Նեխիլեզօվը լսեց, թէ ինչպէս չիկաց դռան փականքը: Յետոյ ամեն ինչ խաղաղուեց, պատուհանի մէջից երևացող աչքանման կարմիր լոյսը չքացաւ և մնաց միայն մշուշն ու գետի խլրտումը:

Նեխիլեզօվը մօտեցաւ պատուհանին, — ոչ ոք չէր երևում: Նա թխթխկացրեց, — ոչ մի պատասխան չեղաւ: Նեխիլեզօվը վերադարձաւ տուն արտաքին պատշգամբով, բայց չը պտոկեց քնելու: Նա կօշիկները հանեց ու ստարորիկ գնաց միջանցքով դէպի Կատիւշայի դուռը, որ Մատրեօնա Պաւլօվնայի սենեակի կողքին էր: Սկզբում, լսելով, որ Մատրեօնա Պաւլօվնան հանգիստ խոռացնում է, նա ուղղում էր ներս մտնել, բայց յանկարծ պառաւը սկսեց հազալ և շուտ եկաւ ճոռան անկողնակալի վրայ: Նեխիլեզօվը սսկուեց և այդպէս մի հինգ րոպէ մնաց կանգնած: Երբ նորից ամեն ինչ հանդարտուեց և դարձեալ լսուեց Մատրեօնա Պաւլօվնայի հանգիստ խոխոցը, նա, աշխատելով քայլել այն տախտակների վրայով, որոնք չէին ճոճուում, առաջ գնաց և մօտեցաւ Կատիւշայի դռանը: Ամեն ինչ խաղաղ էր: Կատիւշան, անշուշտ, քնած չէր, որովհետև չէր լսում նրա շնչատուփեան ձայնը: Հէնց որ Նեխիլեզօվը չնշաց՝ «Կատիւշա», նա վեր թըռաւ, մօտեցաւ դռանը և, ինչպէս Նեխիլեզօվին թուաց, բարկացած ձայնով սկսեց համոզել նրան, որ թողնի գնայ:

— Այդ ինչ բան է: Այդպէս բան կարելի է: Մօրաքոյրները կը լսեն, — ասում էին նրա շրթունքները, բայց նրա ամբողջ էութիւնը ասում էր, — «Ես քոնն եմ ամբողջովին»:

Եւ Նեխիլեզօվը միայն այդ էր հասկանում:

—Դէ, մի բոպէով բան արա դուռը: Խնդրում եմ, աղա-
չում եմ,—ասում էր նա անխմաստ խօսքեր:

Կատիւչան լռեց, յետոյ լսուեց փականքը փնտռող ձեւքի-
քաքստոց: Փականքը չըսկաց, և Նեխիլուգովը ներս սպրդեց բա-
ցուած դռան մէջով:

Նա գրկեց Կատիւչային և ափսոսեց, ինչպէս որ կար,—ան-
թափ դեղնագոյն շապկով ու բաց կոններով,—բարձրացրեց ու
տարաւ:

—Ա՛խ: Ի՞նչ էք անում,—չնշում էր Կատիւչան:

Բայց Նեխիլուգովը, առանց ուշք դարձնելու նրա խօսքերին,
տանում էր նրան իր սենեակը:

—Ա՛խ, չի ուզի, չի ուզի, թողէք,—ասում էր աղջիկը,
բայց ինքը սղմում էր նրան:

Երբ Կատիւչան, դողդոջուն ու լուռ, առանց ոչինչ պա-
տասխանելու նրա խօսքերին, հեռացաւ նրա սենեակից, նա
դուրս եկաւ պատշգամբը և կանգ առաւ, աշխատելով պարզել
իր համար՝ կատարուածի նշանակութիւնը:

Դրսեր մի քիչ լուսացել էր. ներքեում, գետի կողմը, սառ-
ցակտորներին ճանչոցը, զրնգոցը ու խզխզոցը աւելի ևս սաստկա-
ցել էին, և առաջուան ձայներին աւելացել էր ջրի խոխոջիւնը:
Մշուշը սկսել էր նստել և մառախուղի պարսպի յետեից դուրս
էր սահում նուազած լուսինը, մռայլ կերպով լուսաւորելով ինչ-
որ մի սև ու անուկի բան:

«Ի՞նչ էր այդ. մեծ ըախտաւորութիւն պատահեց ինձ, թէ
մեծ անբախտութիւն», հարցնում էր Նեխիլուգովը ինքն իրան:—
«Միշտ այդպէս է լինում, ամենքն այդպէս են անում», ասաց
նա ինքն իրան և դնաց քնելու:

XVIII

Միւս օրը փայլուն և զուարթ Շէնքօլը եկաւ Նեխիլուգովի
մօրաբոյրներին մօտ նրան տանելու և բոլորովին յափշտակեց
նրանց իր շնորհալիութեամբ, սիրալիրութեամբ, ուրախու-
թեամբ, առատաձեռնութեամբ և դէպի Դմիտրին տածած սիրով:
Նրա առատաձեռնութիւնը թէև շատ դուր եկաւ մօրաբոյրներին,
բայց փոքր ինչ ապշեցրեց նրանց իր չափազանցութեամբ: Եկած
կոյր աղքատներին նա մի-մի ուռլի տուեց, ծառաներին 15
ռուբլի «թէյադրամ» բաշխեց և երբ Սօֆիա Իվանովնայի չնիկի,
Սիւղէտկայի ոտը նրա մօտ քերծուեց ու արիւնլուայ եղաւ,
նա առաջ ընկաւ վերքը կապելու և, առանց մի բոպէ վարանե-
լու, պատուոյ իր երիզաւոր բատիստէ թաշկինակը (Սօֆիա Ի-

վանօթնան գիտէր, որ այդպիսի թաշկինակներ թափանցողութեամբ 15 ռուբլի արժէ) ու վերականգնել չէին նրանից Սիւղեւոյի համար: Մօրաքոյրները գետ այդպիսի մարդիկ չէին տեսել և չը գիտէին, թէ այդ Շէնքօկը 200 հազարից առելի պարտք ունի, որ նա—այդ ինքը լաւ գիտէր—երբէք չէր վճարելու, և թէ այդ պատճառով 25 ռուբլի աւել կամ պակաս նրա համար ոչինչ նշանակութիւն չունէր:

Շէնքօկը միայն մի օր մնաց և հետեւեալ գիշերը գնաց Նեխլիւգօվի հետ միասին: Նրանք չէին կարող աւելի երկար մնալ, որովհետեւ իրանց զօրագունքը գնալու վերջին պայմանաժամը արդէն լրանում էր:

Նեխլիւգօվի հոգու մէջ մօրաքոյրների մօտ անցրած այդ վերջին օրը, երբ գետ թարմ էր գիշերուան յիշատակը, զարթնում էին և կուռում իրար հետ երկու զգացմունք,—մի կողմից՝ այրող, զգայական յիշողութիւններ՝ անառնական սիրոյ, որ սակայն չէր տուել նրան այն բոլորը, ինչ որ խոստանում էր, և մի որոշ չափով ինքնաբաւականութեան, որ կարողացել էր հասնել իր նպատակին. միւս կողմից՝ գիտակցութիւն, որ ինքը ինչ որ շատ վատ բան է արել, և որ այդ վատ բանը պէտք է ուղղել, և ուղղել ոչ թէ այն աղջկայ, այլ իր օգտի համար:

Եւրագարութեան հասցրած ետամոլութեան այն վիճակում, որի մէջ գտնուում էր Նեխլիւգօվը, նա մտածում էր միմիայն իր մասին,—այն բանի մասին, թէ արդեօք կը մեղադրեն իրան և ինչ աստիճան, եթէ իմանան, թէ ինչպէս էր ինքը վարուել նրա հետ, և ամենևին չէր մտածում այն բանի մասին, թէ ինչ էր զգում այն աղջիկը և ինչ է լինելու նրա հետ:

Նա մտածում էր, թէ Շէնքօկը երկի գուշակում է իր ու կատիւչայի յարաբերութիւնները, և այդ շոյում էր նրա ինքնասիրութիւնը:

—Այո է պատճառը, որ դու յանկարծ սկսել ես այնքան սիրել մօրաքոյրներինդ, որ մի շարաթ մնացել ես մօտները, —ասաց նրան Շէնքօկը, տեսնելով կատիւչային:—Ես էլ որ քո տեղը լինէի, չէի գնաց: Հիանալի բան է:

Նեխլիւգօվը մտածում էր և այն, որ թէև ամիսս է հեռանալ այժմ, առանց լիովին վայելելու իրանց սիրոյ զուարճութիւնները, սակայն գնալը ձեռնառու է այն կողմից, որ զբաղուի միանգամից խզուում էին այդ նոր յարաբերութիւնները, որ ինքը անկարող կը լինէր պահպանել ապագայում: Մտածում էր և այն, որ պէտք է աղջկան փող տալ, ոչ թէ նրա օգուտը ի նկատի ունենալով, ոչ այն պատճառով, որ նրան այդ փողը կարող է հարկաւոր լինել, այլ որովհետեւ այդպէս են միշտ անում: Եւ

նա տուեց նրան այնքան փող, որքան վայելուչ էր համարում նայելով իր և նրա դիրքին:

Ուղեորման օրը, ձաշից յետոյ, նա Կատիւշայի ճանապարհը պահեց սրահում: Կատիւշան կարմրատակեց՝ նրան տեսնելով և աչքով աղախինների սենեակի դուռը ցոյց տալով՝ ուզեց կողքով անցնել, բայց Նելսիւնդօվը կանգնեցրեց նրան:

— Ուղում էի մնաս բարե անել, —ասաց նա, ձմելով ձեռքում՝ մէջը հարիւր ուռլիանոց դրած մի ծրար: — Ահա ևս...

Կատիւշան գլխի ընկաւ, խոփոռուեց, գլուխը թափ տուեց և յետ հրեց նրա ձեռքը:

— Չէ, վեր առ, — մըթմըթաց Նելսիւնդօվը ու ծրարը խրեց նրա կոնատակը և, այնպէս խոփոռուելով ու հառաչելով, կարծեա թէ ձեռքը դադուեց, վազեց իր սենեակը:

Եւ այնուհետեւ երկար ժամանակ նա անդադար գնում դալիս էր իր սենեակում, և կծկւում էր, և նոյն իսկ ցատկում ու բարձրաձայն հառաչում, — ասեա Ֆիլդիկական ցաւից, — հէնց որ յիշում էր այդ տեսարանը:

Բայց ի՞նչ արած: Միշտ այդպէս է լինում: Այդպէս է վարուել Շէնքօկը այն դատաւարակշուհու հետ, որի մասին պատմում էր ինքը, այդպէս է վարուել Գրիշա հօրեղբայրը, այդպէս է վարուել իր հայրը, երբ նա ապրելիս է եղել գիւղում և նրանից ծնուել է այն ապօրինի զաւակը, Միտենկան, որ այժմ էլ դեռ կենդանի է: Իսկ եթէ բոլորն էլ այդպէս են անում, կը նշանակի այդպէս էլ պէտք է լինի: Այդպէս էր աշխատում նա մխիթարել ինքն իրան, բայց ոչ մի կերպ չէր կարողանում մխիթարուել: Այդ յիշողութիւնը դադում էր նրա խիղճը:

Հոգու խորքում, ամենահեռաւոր խորքում, նա գիտէր, որ ինքը վատ, լիրբ ու անսիրտ բան է արել, որ ինքը այդ տեսակ վարուած լինելու դիտակցութեամբ ոչ միայն չի կարող այլ ևս դատապարտել ում և իցէ, այլ և չի կարող ուղիղ նայել ուրիշների երեսին, էլ մի կողմ թողած այն, որ նա չի կարող այլ ևս հիանալի, ազնիւ ու մեծահոգի երիտասարդ համարել ինքն իրան, ինչպէս համարում էր առաջ: Իսկ նա կարիք ունէր այդ համարումն ունենալու իր մասին, որպէս զի կարողանար շարունակել ապրել առողջ և ուրախ: Դրա համար էլ մի հնարք կար միայն, — չը մտածել այդ բանի մասին: Այդպէս էլ արեց նա:

Այն կեանքը, որ նա այժմ վարելու էր, — նոր տեղեր, ընկերներ, պատերազմ, — նպատաւոր էր այդ բանին: Եւ որքան նա աւելի էր ապրում, այնքան աւելի էր մոռանում իր արածը և, ի վերջոյ, իրօք, բոլորովին մոռացաւ:

Միայն մի անգամ, երբ, պատերազմը վերջանալուց յետոյ, Կատիւշային տեսնելու յոյսով նա դնաց մօրաքոյրների մօտ և իմացաւ, որ այդ աղջիկը այլ ևս նրանց մօտ չէ, որ նա, իր գնալուց յետոյ շատ չանցած, հեռացել էր նրանց մօտից երեսխայ բերելու համար, և յիրաւի ազատուել էր մի տեղ և, ինչպէս լսել էին մօրաքոյրները, բոլորովին փչացել էր, — նրա սիրտը ձախուեց։ Ազատուելու ժամանակին նայելով, նրա բերած երեսխան կարող էր իրանից լինել, բայց կարող էր և իրանից չը լինել։ Մօրաքոյրներն ասում էին, թէ նա փչացել է և անառակ ընաւորութեան տէր է, ինչպէս էր և նրա մայրը։ Եւ մօրաքոյրների այդ դատապարտութիւնը ակորժելի էր Նելսիւլեզովին, որովհետեւ կարծես թէ արդարայնում էր նրան։ Սկզբում այնուամենայնիւ նա ուզում էր գտնել Կատիւշային ու երեսխային, բայց յետոյ, հէնց այն պատճառով, որ հոգու խորքում նա սատիկ ամօթ ու ցաւ էր զգում այդ բանի մասին մտածելիս, նա, ինչպէս հարկն է, ջանք չարեց նրանց գտնել, և աւելի ևս մոռացաւ իր գործած մեղքը ու դադարեց նոյն իսկ մտածելուց նրա մասին։

Բայց ահա այժմ այս զարմանալի զուգադիպութիւնը յիշեցրեց նրան ամեն ինչ և հարկադրում էր նրան խոստովանել իր անսրտութիւնը, անզթութիւնը և լրբութիւնը, որոնք հնարաւորութիւն էին տուել նրան հանգիստ ապրել այդ տաս տարուայ ընթացքում այդպիսի մեղք ունենալով իր խղճմտանքի վրայ։ Բայց նա դեռ հեռու էր այդ խոստովանութիւնն անելուց և այժմ մտածում էր միայն այն մասին, թէ մի գուցէ իսկոյն ամեն բան իմացուի, և Կատիւշան կամ նրա փաստաբանը պատմեն ամեն ինչ ու խայտառակեն նրան ամենքի առաջ։

XIX

Այդպիսի հոգեկան վիճակի մէջ էր Նելսիւլեզովը դատարանի դահլիճից երգուեալ ատենակալների սենեակը գնացած ժամանակը։ Նա նստած պատուհանի մօտ, լսում էր իր չորըջ տեղի ունեցող խօսակցութիւնները և ծխում անընդհատ։

Ուրախ վաճառականը, ակներևաբար, ամբողջ հոգով համակրում էր Սմելկով վաճառականի ժամանցի եղանակին։

— Ի՜նչ և՛ աւել, եղբայր. թունդ քէֆ է արել, իսկ սիրիւրեցու նման։ Բերնումն էլ համ է ունեցել. տես, ի՜նչ սիրուն աղջկայ վրայ է տաքացել։

Աւագը ինչ-որ նկատումներ էր առաջ բերում, ապացույցանելով, թէ ամեն բան կախուած է էքսպէրտիզայից։ Պետք

Գերասիմովիչը ինչ-որ կատակ էր անում հրէայ գործակատարի հետ, և նրանք ինչ-որ բանի վրայ սկսեցին հռնալ: Նեխիլեզովը միաշնչանկ խօսքերով էր պատասխանում իրան ուղղուած հարցերին և մի բան էր միայն ցանկանում, որ հանգիստ թողնեն իրան:

Երբ դատական պրիստավը իր կողքահան քայլուածքով եկաւ ու նորից նիստի դաշլիճը հրաւիրեց երգուեալ ատենակալներին, Նեխիլեզովը այնպիսի երկիւղ զգաց, կարծես թէ ինքը չէր գնում դատուիւ, այլ իրան էին տանում դատեն: Հոգու խորքում նա զգում էր արդէն, թէ ինքը մի լիբր մարդ է, որ պէտք է ամաչի մարդկանց երեսին նայելուց, և սակայն, ըստ սովորութեան, նա իր մշտական ինքնավստահ շարժումներով վեր ելաւ բարձրութեան վրայ և նստեց իր տեղը,—որ երկրորդն էր աւագից յետոյ,—ոտը ոտի վրայ քցելով ու պէսնէն ձեռքին խաղայնելով:

Մեղադրեալներին էլ ուր որ տարել էին և հէնց նոր յետ բերեցին:

Դահլիճում նոր մարդիկ կային—վկաները, և Նեխիլեզովը նկատեց, որ Մասլովան մի քանի անգամ նայեց,—կարծես թէ չը կարողանալով աչքը հեռացնել,—մի շատ պճնուած, մետաքսի ու թաւիչի մէջ կոբած, հաստ կնոջ վրայ, որ, մեծ հանդուցաւոր բարձր գլխարկը գլխին և գողտրիկ սիդիկիւլը արմնկահան բաց կոանը, նստած էր վանդակի այս կողմը առաջին կարգում: Դա, ինչպէս Նեխիլեզովը յետոյ իմացաւ, վկայ էր և այն անառակատան տիրուհին, ուր ապրում էր Մասլովան:

Սկսուեց վկաների հարց ու փորձը,—անունները, դատանութիւնները և այլն: Յետոյ, կողմերին հարցնելուց յետոյ, թէ ինչպէս են նրանք կամենում հարցուփորձ անել՝ երգուեցնելով, թէ առանց երգուեցնելու, նորից եկաւ, դժուարութեամբ փոխելով ոտները, միևնոյն ձեր քահանան, և նորից միևնոյն կերպով չիտիկելով ոսկէ խաչը մետաքսապատ լանջի վրայ, նոյնպիսի հանդստութեամբ ու վստահութեամբ երգուեցրեց վկաններին և էքսպէրտին: Երբ որ երգումը պրծաւ, բոլոր վկաններին տարան, թողնելով միայն մէկին, այն է Կիտանկային, այն անառակատան տիրուհուն, ուր ապրում էր Կատիւչան: Նրան հարցրին, թէ ինչ գիտէ նա այդ գործի մասին: Կիտանկան, չինձու ժպիտով և ամեն նախադասութեանը գլուխը սուղելով գլխարկի մէջ, մանրամասնօրէն ու տեղնուտեղին պատմեց իր իմացածը գերմանական արտաբերութեամբ:

Նախ և առաջ նրա մօտ եկել էր հիւրանոցի ծանօթ ծառայ Սիմօնը աղջիկներից մէկին տանելու մի հարուստ սիրերեցի

վաճառականի համար: Ինքը ուղարկել էր կանչելու Լիւբաշային: Մի ժամանակից յետոյ Լիւբաշան վերադարձել էր վաճառականի հետ միասին: Վաճառականի կատարը արդէն տաքացած էր,— թեթեւ ժպտալով, ասում էր Կիտանվան,— մեր մօտ էլ չաբունակեց խմել ու հիւրասիրել աղջիկներին, բայց որովհետեւ փողը պակասեց, նա ուղարկեց իր համարը այդ նոյն Լիւբաշային, դէպի որը նախամիծարութիւն էր զգում,— ասաց նա, նայելով մեղադրեալ Մասլովայի վրայ:

Նեխլիւզովին թուաց, թէ Մասլովան այդ ժամանակ ժրպտաց, և այդ ժպտը զգուելի թուաց նրան: Նրա սրտում զարթնեց զգուանքի տարօրինակ, անորոշ զգացմունք, խառն կարեկցութեան հետ:

— Իսկ ինչ կարծիք ունէիք դուք Մասլովայի մասին, — կարմրելով ու վախվիսելով հարցրեց Մասլովայի պաշտպանը, որ դատական պաշտօնների թեկնածուներից էր և դատարանի կողմից էր նշանակուած:

— Ամենալաւ կարծիք,— պատասխանեց Կիտանվան,— ուսում առած աղջիկ էր և շիկով: Նա կրթուել է լաւ ընտանիքում և գիտէ ֆրանսերէն կարգալ: Մի-մի անգամ չափից աւել էր խմում, բայց ոչ մի ժամանակ իրան չէր կորցնում: Շատ լաւ աղջիկ էր:

Կատիւչան նայում էր Կիտանվայի վրայ, բայց յետոյ յանկարծ աչքերը դարձրեց երդուեալ դատաւորների կողմը ու յառեց Նեխլիւզովի վրայ, և նրա դէմքը լուրջ և նոյն իսկ խիստ արտայայտութիւն ստացաւ: Նրա խստահայեաց աչքերից մէկը չլում էր: Բաւական երկար ժամանակ յառած մնացին Նեխլիւզովի վրայ այդ տարօրինակ կերպով նայող զոյգ աչքերը և, չը նայելով իրան տիրած սարսափին, Նեխլիւզովը չէր կարողանում հեռացնել իր հայեացքը այդ վառ—ձերմակ սպիտակույններով շիւ աչքերից: Նա յիշեց այն սարսափելի գիշերը և այդ գիշերուան կոտորտուող սասուցը, մշուշը և, մանաւանդ, այն նուազած ու հակադարձ լուսինը, որ առաւօտեան դէմ դուրս եկաւ և սկսեց լուսաւորել ինչ-որ մի սև ու ահուելի բան: Այդ զոյգ աչքերը, որոնք նայում էին և նրա վրայ և նրա կողքով, յիշեցնում էին նրան այդ ինչ-որ սև ու ահուելի բանը:

«Ծանաչել է՞», մտածեց նա և կարծես կուշ եկաւ, հարուածի սպասելով: Բայց Մասլովան, որ չէր ճանաչել նրան, հանգիստ չունչ քաշեց ու սկսեց նորից նայել նախադահին: Նեխլիւզովը նոյնպէս չունչ քաշեց: «Օհ, գոնէ չուտով պրծնէր», մտածում էր նա: Նա զգում էր այժմ նոյն բանը, ինչ որ զգում էր որսի ժամանակ, երբ պէտք է մահացնէր վիրաւորուած թրո-

չունին,—և՛ մարդուս վատն է թւում, և՛ խեղճն է գալիս, և՛ բարկութիւնը կիսամահ թռչունը թռպոտում է որսապարկի մէջ,—և՛ զգուշի է, և՛ խղճալի, և՛ մարդ ուզում է չուտով մահացնել ու մոռանալ:

Այդպիսի խառն զգացմունք էր զգում այժմ Նեխլիւզովը, վկաների հարց ու փորձը լսելիս:

XX

Բայց, կարծես նրա ջիգրու, գործը շատ երկարանում էր, —բոլոր վկաներին մէկիկ-մէկիկ ու յետոյ էլ էքսպէրտին հարց ու փորձ անելուց յետոյ, երբ դատախազի օգնականն ու պաշտպաններն էլ, ըստ սովորականին, խորիմաստ ձևով տուեցին բազմաթիւ անպէտք հարցեր, նախագահը երդուեալ ատենակալներին առաջարկեց նայել իրական ապացոյցները, որոնք բազկացած էին մի անագին մեծութեամբ և վարդաձև շարուած ադամանդներով մատանիից, որ անկասկած չինուած էր եղել սաստիկ հաստ ցուցամատի համար, և մի գտոցիք (ֆիլտր), որի մէջ հետազօտել էին թոյնը: Այդ իրերը կնքուած էին և նրանց վրայ կպցրած էին ցուցագիրներ:

Երգուել դատաւորները արդէն պատրաստուած էին զննել այդ իրերը, երբ դատախազի օգնականը նորից բարձրացաւ տեղիցը և պահանջեց, որ իրական ապացոյցները զննելուց առաջ կարգան դիակի բժշկական հետազօտութիւնը:

Նախագահը, որ «ջուր տու, քչի» էր անում, որպէս զի ժամանակին հասնէր իր չվէյցարուհու մօտ, չը կարողացաւ մերժել և համաձայնութիւն տուեց, թէ և շատ լաւ գիտէր, որ այդ թղթի ընթերցումը ոչ մի ուրիշ հետեանք չի կարող ունենալ, բացի ձանձրոյթից և ճաշի ժամանակը յետաձգելուց, և որ դատախազի օգնականը պահանջում է այդ միմիայն այն պատճառով, որ գիտէ, թէ ինքը իրաւունք ունի այդ բանը պահանջելու:

Արտաքին զննութիւնը ցոյց էր տուել, որ.

1) Ֆերապօնտ Սմիլկովի հասակը 2 արշ. 12 վերջօկ է:

—Այ թէ ափահայ տղամարդ է եղել,—մտահոգ կերպով շէնջաց վաճառականը Նեխլիւզովի ականջին:

2) Տարիքը, արտաքին տեսքից դատելով, կարելի էր որոշել մօտաւորապէս քառասուն:

3) Դիակի տեսքը փրուած է:

4) Թաղանթների գոյնը ամեն տեղ կանաչաւուն է, տեղ-տեղ ծածկուած մութ բծերով:

5) Վերնամաշկը մարմնի մակերևոյթի վրայ բարձրացել է զանազան մեծութեան բշտիկների ձևով, իսկ տեղ-տեղ պոկ է եկել ու կախուել մեծ-մեծ կտորներով:

6) Մազերը մուգ չէկ են ու խիտ, և ձեռք տալիս պոկ են գալիս կաշուց:

7) Աչքերը դուրս են եկել փոսերից և եղջիւրային թաշանթը նսեմացել է:

8) Քթի, ականջների խոռոչներից և բերնի մէջից դուրս է թորում թարախային հեղուկ, բերանը կիսաբաց է:

9) Վիզ համարեա չէ մնացել դէմքի և կրծքի ուռելուց:

10) Եւ այլն, և այլն:

Չորս հրեան վրայ, 27 կէտերով, այդպէս շարունակուած էր քաղաքումը քէֆ արած վաճառականի սարսափելի, ահազին, հաստ, դեռ ուռած և արդէն քայքայուող դիակի արտաքին զըննութեան նկարագրութիւնը: Այն անբող զգուանքը, որ զգում էր Նեխիւիւդովը, աւելի ևս սաստկացաւ այդ դիակի նկարագրութեան ընթերցման ժամանակ: Կատիւչայի կեանքը և դիակի քթածակերից թորող թարախը, կոպիճներից դուրս եկած աչքերը, և իր վարմունքը Կատիւչայի հետ,—այդ բոլորը, թւում էր նրան, միևնոյն տեսակի բաներ էին և ինքը ամեն կողմից չըջապատուած էր ու կլանուած այդ բաներով: Երբ արտաքին զննութեան ընթերցումը պըծաւ, նախադանը ծանր շունչ քաշեց ու բարձրացրեց գլուխը, այն յոյսով, թէ վերջացել է, բայց քարտուղարը խկոյն և եթ սկսեց կարդալ ներքին զննութեան նկարագրութիւնը:

Նախագահը նորից քաշ քցեց գլուխը և, կոթնելով ձեռքի վրայ, փակեց աչքերը: Նեխիւիւդովի կողքին նստած վաճառականը հազիւ հազ էր զսպում քունը և մի-մի անդամ օրօրում էր տեղումը. մեղադրեալները, ինչպէս և նրանց յետին կանգնած ժանդարմները, անշարժ նստած էին:

Ներքին զննութիւնը ցոյց էր տուել, որ.

1) Գանգի մաշկերը հեշտութեամբ էին բաժանուած գանգի ոսկորներից, և լրջացումներ ոչ մի տեղ չէին նկատուում: 2) Գանգի ոսկորները միջին հաստութեան էին և անփնաս: 3) Ուղեղի պինդ թաղանթի վրայ կային երկու պիզմէնտացած բծեր, մօտ 4 մմանաչափ մեծութեամբ, իսկ ինքը թաղանթը տփոյն էր ու փայլատ և այլն և այլն, էլի 13 կէտ:

Յետոյ գալիս էին ընթերականների անունները, ստորագրութիւններ և բժշկի եղբակացութիւնը, որից երեւում էր, որ ստամոքսում և մասամբ աղիքներում ու երիկամուկներում՝ դիակը ճշած ժամանակ գտած ու արձանագրած փոփոխութիւն-

ները իրաւունք են տալիս եզրակացնել մեծ աստիճանի հաւանականութեամբ, թէ Սմելկովի մահը առաջացել է դինու հետ ստամոքսը ներմուծուած թոյնից: Ստամոքսում ու աղիքներում նկատուած փոփոխութիւնների հիման վրայ դժուար է աւել, թէ ինչ թոյն է ներմուծուել ստամոքսը. իսկ այն բանը, որ թոյնը թափանցել է ստամոքսը գինու հետ, երևում է նրանից, որ Սմելկովի ստամոքսում գտնուել է մեծ քանակութեամբ գինի:

—Երեւում է՝ թունդ կոնծող է եղել,—նորից չնշաց սթափուած վաճառականը:

Այդ արձանագրութեան ընթերցումը, որ տեւեց մօտ մի ժամ, չը բաւականացրեց սակայն դատախազի օգնականին: Երբ արձանագրութիւնը կարդացուեց պրծաւ, նախագահը դիմեց նրան.

—Կարծում եմ, աւելորդ կը լինի կարգալ փորոտիքների հետազոտութեան արձանագրութիւնները:

—Ես կը խնդրէի կարգալ այդ հետազոտութիւնները,— խիստ կերպով, առանց նախագահին նայելու, ասաց դատախազի օգնականը, կիսով չափ ու կողքահան տեղիցը բարձրանալով և ձայնի եղանակով զգացնել տալով, որ ինքը իրաւունք ունի պահանջելու այդ բանը կարգալ, որ ինքը չի հրաժարուիլ այդ իրաւունքից և որ մերժումը առիթ կը լինի դատաւճռի ջնջումը խնդրելու:

Դատարանի այն անդամը, որ երկար միջուք ունէր ու բարի, ներքև քաշուած աչքեր, և որ զուամով հիւանդ էր, թուլացած զգալով իրան, դիմեց նախագահին.

—Ինչի համար պէտք է կարգալ այդ բանը: Քաջքշում են միայն: Այդ նոր աւելները աւելի մաքուր չեն աւլում, հէնց այն է, որ աւելի երկար են աւլում:

Ոսկեպատ ակնոցաւոր անդամը ոչինչ չասաց և մօայլ ու վճռարար նայում էր իր առաջը, ոչ մի լաւ բան չը սպասելով ոչ իր կնոջից, ոչ էլ կեանքից:

Արձանագրութիւնների ընթերցումը սկսուեց.

—188... թուի, փետրուար ամսի 15-ին, ես ի ներքոյ ըստորագրեալս, ըժշկական բաժանմունքի յանձնարարութեամբ, № 638-ով,—սկսեց քարտուղարը վճռական կերպով և բարձրացնելով ձայնի աստիճանը, կարծես թէ ուղեկով փախցնել ըստ ներկայ եղողներին ճնշող քունը,—ըժշկական տեսչի օգնականի ներկայութեամբ կատարեցի հետեւեալ փորոտիքների հետազոտութիւնը.

1) Աջ թոքի և սրտի (վեց ֆունտանոց ապակէ ամանում):

2) Ստամոքսի պարունակութեան (վեց ֆունտանոց ապակէ ամանում):

3) Ստամբուլի (վեց ֆունտանոց ապակէ ամանում):

4) Լեարզի, փայծախի և երիկամունքների (երեք ֆունտանոց ապակէ ամանում):

5) Ազիքների (վեց ֆունտանոց կաւէ ամանում):

Նախագահը, այդ ընթերցումի սկզբում, թերութեց դէպի անդամներէ մէկը ու ինչ որ շնչաց, յետոյ թերութեց դէպի միւսը և, դրական պատասխան ստանալով, ընդհատեց ընթերցումը այդ տեղում:

—Դատարանը աւելորդ է համարում այդ արձանագրութեան ընթերցումը,—ասաց նա:

Քարտուղարը լռեց ու սկսեց հաւաքել թղթերը. դատախազի օգնականը սկսեց բարկացած ինչ-որ գրի անցնել:

—Պարոն երգուեալ ատենականները կարող են զննել իրական ապացոյցները,—ասաց նախագահողը:

Աւագը և երգուեալներից մի քանիսը բարձրացան տեղներէ, և դժուարութիւն զգալով այն շարժումից կամ դիրքից, որ պէտք է հաղորդէին իրանց ձեռքերին, մօտեցան սեղանին և հերթով նայեցին մատանուն, սրուակին և զտոցին: Վաճառականը նոյն իսկ մատանու չափը փորձեց իր մատի վրայ:

—Այ թէ մատ է ունեցել հա,—ասաց նա, վերադառնալով իր տեղը:—Մատ չէ եղել հօ, ահագին վարունգ է եղել,—աւելացրեց նա, ակներևաբար զուարճութիւն զգալով այն հսկայատիւ մտապատկերից, որ ինքը կազմել էր թունաւորուած վաճառականի մասին:

XXI

Երբ իրական ապացոյցների զննութիւնը պրծաւ, նախագահը դատական քննութիւնը վերջացած յայտարարեց, և առանց ընդմիջումն անելու, ուղեւորով որքան կարելի է շուտ ազատել գլուխը, խօսքը տուեց մեղադրողին, այն յայտով, թէ նա էլ մարդ է ու նոյնպէս ուզում է և՛ ծխել, և՛ ճաշել, և թէ նա կը խղճայ իրանց: Բայց դատախազի օգնականը չը խղճաց ոչ իրան, ոչ նրանց: Դատախազի օգնականը ի ընէ շատ յիմար էր. բայց բացի դրանից անբախտութիւն էր ունեցել գիմնադիպի դատաւանդութեցը աւարտելու ոսկէ մեղալով և համալսարանում պարգև ստանալու իր մի շարագրութեան համար, որ վերաբերում էր սէքվիտուտներին ըստ հռոմէական իրաւունքի, և այդ պատճառով նա վերին աստիճանի ինքնավստահ էր ու ինքնագոհ (որին շատ նպաստում էին նրա յաջողութիւնները կանանց շրջանում), ուստի և չափազանց յիմար: Երբ խօսքը տրուեց նրան, նա կա-

մաց վեր կացաւ, ցոյց տալով իր չնորհալի հասակն ու կազմը, և, երկու ձեռքը դնելով բարձր սեղանի վրայ ու փոքր ինչ կոտցնելով գլուխը, աչք ածեց դահլիճին, հայեացքով խուսափելով մեղադրեալներից, ու սկսեց.

— Ձեր դատին ենթակայ գործը, պարոն երգուեալ ատենակալներ,— սկսեց նա իր ճառը, որ պատրաստել էր արձանագրութիւնների ընթերցման ժամանակ,— մի, եթէ կարելի է այսպէս ասել, բնորոշ եղեռնագործութիւն է:

Դատախազի օգնականի կարծիքով, իր ճառը հասարակական նշանակութիւն էր ունենալու այն հոշակաւոր ճառերի նըման, որ արտասանել են հոշակ ձեռք բերած փաստարանները: Ծիշտ է, հանդիսատեսների տեղում միայն երեք կէն կային, — մի կար անող, մի խոհարարուհի ու Սիմօնի քոյրը, — և մի հատ կառապան, բայց այդ նշանակութիւն չունէր: Այն հոշակաւոր փաստարաններն էլ այդպէս էին սկսել: Իսկ դատախազի օգնականը իր համար կանոն էր չինել միշտ լինել իր կոչման բարձրութեան վրայ, այսինքն թափանցել յանցանքի հոգեբանական իմաստի խորքը և բանալ հասարակական խոցերը:

— Դուք տեսնում էք ձեր առաջ, պարոն երգուեալ ատենակալներ, մի դարավերջեան, եթէ կարելի է այսպէս ասել, բնորոշ եղեռնագործութիւն, որ կրում է իր վրայ, այսպէս ասած, առանձնայատուկ գծերը քայքայման այն սկզբնական երևոյթի, որին ենթարկւում են մեր ժամանակ մեր հասարակութեան այն տարրերը, որոնք գտնւում են այդ պրօցէսի, այսպէս ասած, առանձնապէս կիզիչ ճառագայթների տակ...

Դատախազի օգնականը շատ երկար խօսեց, մի կողմից աշխատելով յիշել այն բոլոր խելացի բաները, որ նա պատրաստել էր մտքումը, իսկ միւս կողմից, և այդ գլխաւորն է, աշխատելով ոչ մի բոլորէ կանգ չառնել, այլ այնպէս անել, որ նրա ճառը, առանց դադարելու, ջրի պէս հոսէր մի ժամ ու քառորդի ընթացքում: Միայն մի անգամ նա կանգ առաւ և բաւական երկար ժամանակ կուլ էր տալիս թուրք, բայց յետոյ ուշքի եկաւ և այդ յապաղումի տեղը հանեց աւելի թունդ պերճախօսութեամբ: Նա խօսում էր մերթ քնքոյշ, շողովորո ձայնով, ոտները չդաշտ փոխելով ու երգուեալ ատենակալների վրայ նայելով, մերթ հանդարտ, գործադրաղ ձայնով, նայելով իր տետրակի մէջ, և մերթ բարձր, դատափետող ձայնով, զիմնով երբեմն հանդիսականներին, երբեմն երգուեալ ատենակալներին: Նա ոչ մի անգամ չը նայեց միմիայն մեղադրեալներին, որոնք երեքն էլ աչքերը սեռեւել էին նրա վրայ: Նրա ճառում կար այն ամենը, ինչ որ ամենավերջին ժամանակները գործածական էր նրա

